

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка

Кафедра історії, правознавства та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
**«ВНЕСОК ЛЕОПОЛЬДА КЕНІГА В РОЗБУДОВУ МІСТА ТРОСТЯНЕЦЬ
ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ
СПЕЦКУРСУ»**

Виконала:

Кащенко Валерія Миколаївна

спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)

освітня програма: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри історії, правознавства та методики
навчання

Чумаченко Олена Анатоліївна

Допущено до захисту

« _____ » 2023 р.

Завідувач кафедри

_____ А.П. Грищенко

Дата захисту: « _____ » 2023 р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Глухів - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЛЕОПОЛЬД КЕНІГ ЯК ОДНА ІЗ ЦЕНТРАЛЬНИХ ПОСТАТЕЙ У РОЗВИТКУ ЦУКРОВАРНОЇ ГАЛУЗІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	11
1.1 Петербурзький період в житті Кеніга. Становлення постаті «великого підприємця»	11
1.2 Слобожанський період підприємницької діяльності Кеніга.....	16
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ЕТНІЧНОГО НІМЦЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТРОСТЯНЕЧЧИНИ	27
2.1 Промисловий розвиток та промислове збагачення Тростянця та навколишніх земель, становище населення. Нові здобутки в промисловості.....	27
2.2 Торговий дім «Товариство Л. Є. Кеніг — нащадки» як продовження справи Леопольда Кеніга.....	36
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦКУРСУ КРАЄЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ В ЗЗСО	43
3.1 Роль і місце історичного краєзнавства в сучасній шкільній практиці.....	43
3.2 Методологічні підходи викладання спецкурсів з краєзнавчого спрямування у ЗЗСО.....	47
3.3 Аналіз авторської розробки спецкурсу для ЗЗСО «Історія Тростянеччини в контексті промислового розвитку (XIX - перша половина XX ст.)».....	57
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	68
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Актуальність роботи.

Актуальність нашої роботи, в першу чергу зумовлена сучасним прагненням українців до вивчення локальної історії, що супроводжується відродженням історичного минулого окремих географічних одиниць, які по тій чи іншій мірі зазнали певних культурно-еволюційних перетворень. Разом з деформаціями соціально-політичної властивості спостерігається й еволюція нашої свідомості щодо минулого українського суспільства. Не можна не погоджуватися з тим, що назрів перегляд низки концептуальних положень в оцінці історичних подій і процесів.

Окрім того, актуальність нашого дослідження можна пояснити ще і необхідністю повернення в українську історію забутих імен людей, які зробили великий внесок у розвиток вітчизняної економіки, освіти, медицини та культури. Зростання інтересу до історичного досвіду з соціально-економічної проблематики взагалі та висвітлення підприємницької, благодійної діяльності представників окремих родин зокрема, пояснюється тим, що деякі явища і процеси, що відбувались тоді, потребують глибоких аналітичних оцінок, адже багато з них виникають сьогодні в нових умовах і на новій основі в Україні.

Період від середини XIX до першої третини XX століття став переломним моментом для світової історії. Цей час заведено вважати періодом промислового збагачення та удосконалення. З колосальною швидкістю збільшується кількість підприємств, зростає попит на найману працю, активно нарощує промисловий потенціал металургійна, машинобудівна, харчова промисловості, зростає кількісний склад населення, розширюються міста та містечка, прокладаються залізничні шляхи. Такий соціально-економічний прогрес був характерним і для Наддніпрянщини загалом, та Слобожанщини, і Тростянецьчини зокрема. Основною рушійною силою соціально-економічного розвитку на цих землях стала діяльність цукрових магнатів. Найбільш відомими серед них є родина Харитоненків, з «легкої руки» яких, було збудовано велику кількість інфраструктурних об'єктів в місті Суми та навколишніх селах. Та не

менш важливим в цьому процесі став внесок етнічного німця Леопольда Кеніга, якому вдалося за декілька років на неприбуткових, здебільшого болотистих землях розбудувати справжнє промислове містечко, з великою кількістю підприємств, власною залізницею та майстернями, але через незначну цікавість до його персони, з боку більшості науковців, внесок Леопольда залишається в тіні більш «розтиражованих» підприємців – Терещенків, Яхненків та Симиренків, і в решті решт Харитоненків.

Важливим на сьогодні є і вивчення краєзнавчої тематики в навчальних закладах, адже через недофінансованість, зменшення годин історії, скасування варіативних дисциплін, та гуртків в ЗЗСО, молодь починає забувати, а подекуди й взагалі не знає історію своєї «малої батьківщини». Завданням кожного із нас, є повернення своєї історії, та карбування повернутих знань у пам'яті майбутніх поколінь шляхом заохочення молоді до вивчення історії не лише на рівні навчальної програми, а й в позаурочний час. Такі знання допоможуть привернути увагу населення не лише до глобальних проблем, але й до активної пропаганди аспектів краєзнавчої тематики.

Об'єктом наукової роботи є внесок Леопольда Кеніга в розбудову міста Тростянець.

Предметом дослідження виступають – сутність та напрямки промислової розбудови міста Тростянець.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі наукового аналізу конкретно-історичного матеріалу з'ясувати внесок Леопольда Кеніга в розбудову міста Тростянець, дати оцінку його діяльності та прослідкувати поточні зміни в перебудуванні міста, а також на основі отриманої інформації розробити методологічні підходи для проведення спецкурсів у ЗЗСО.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких дослідницьких завдань:

- Проаналізувати соціально-економічні, та політичні мотиви які вплинули на Становлення постаті «великого підприємця»;

- Схарактеризувати внесок Леопольда Єгоровича в промислово-суспільне життя Слобожанщини;
- Зясувати вплив діяльності Кеніга в цілому та його родини зокрема, на суспільно-економічний та промисловий розвиток Тростянецьчини;
- Дати об'єктивну оцінку діяльності родини Кенігів, на українських землях;
- Розробити методологічні підходи до проведення спецкурсів у ЗЗСО.

Хронологічні межі окреслюють період з 1812 по 1917 рр. Нижня межа (1812) обумовлена початком пошуку нового життєвого орієнтира батьком великого підприємця, рішення якого стане доленосним стосовно до становлення постаті Леопольда Кеніга. Своєю чергою, верхня межа (1917) символізує період коли майно Кенігів було націоналізоване, а самі вони змушені були покинути місто. Для розкриття теми, в деяких випадках нам довелося вийти за рамки досліджуваної епохи та відобразити в своєму дослідженні події які відбулися більш ніж через століття від верхньої межі, саме ці події символізують часткове знищення залишків промислової величі Тростянця російськими окупаційними військами у лютому-березні 2022 р.

Географічні межі

Межі дослідження, охоплюють північно-східні терени в межах Санкт-Петербургу, та південно-західні в межах Харківської губернії російської імперії.

Методологічна основа дослідження. У роботі для розв'язання конкретно-історичних завдань застосовувалися такі спеціально-історичні методи: історико-генетичний, історико-системний, порівняльно-історичний. Власне історико-генетичний метод дозволив нам прослідкувати вплив етнічної приналежності Кеніга на його особистість та подальше життя. Своєю чергою історико-порівняльний метод уможливив аналіз ефективності промислових перетворень у збагаченні російської імперії в цілому та Тростянця зокрема. Історико-системний метод дозволив комплексно розкрити головні аспекти

діяльності промисловця та систематизувати найголовніші здобутки та перетворення в індустріальному освоєнні Тростянця.

Стан наукової розробки теми. Історіографія проблеми представлена роботами, які доцільно виокремити у дві групи досліджень. Першу групу відображено науковими роботами дореволюційних часів, другу групу репрезентують сучасні історичні напрацювання краєзнавців. У радянській історіографії цю тему не висвітлювали, а підприємця Л. Є. Кеніга характеризували як експлуататора трудящих мас, а його бізнес як нечесний і хижацький.

Зокрема, при розгляді даного питання доцільно звернутися до робіт М. Артюшенка[2][3], відомого історика, краєзнавця та наукового співробітника відділу освіти в місті Тростянець, йому належить декілька історичних монографій які вміщують в собі багато статистичної інформації, яка стосується діяльності як самого Кеніга, так і його довірених осіб.

Важливе місце при розкритті даної теми займають місцеві краєзнавці: Андрій В'юнік[6], Олексій Овчаренко та Іван Кіяшко[29][14], в своїх напрацюваннях вони не одноразово звертаються до постаті Кеніга, та аналізують вплив його діяльності на історичний розвиток сіл, історію яких вони досліджували. Без сумніву, цей список можна продовжити і іменами вчителів, місцевих краєзнавців-аматорів, та музейних працівників, адже їх тематичні напрацювання є не менш важливими ніж збірники колег-краєзнавців.

Окремо відмітимо наукову роботу проведену співробітниками Тростянецького краєзнавчого музею, які здійснили історико-біографічну розвідку, і на нашу думку – змістовно описали біографію мецената, та його найближчого оточення.

Також заслуговують на нашу увагу праці А. Євсюкова [11] та М. Лисенко [23], які досліджували історію діяльності підприємств фірми Кенігів в Тростянці, а також, що особливо важливо, виокремили роль населення в розбудові промисловості Тростяниччини. Не можна оминати роботу

Михайловського О.В. [27] який здійснив аналіз впливу етнічних німців на суспільно-економічний розвиток Сумщини.

Відомо, що найзмістовніше розкривають будь-яку тему – сучасники описаних подій. На сьогоднішній день відомо декілька монографій та наукових робіт які були створені за життя Леопольда та його родини. Першою слід врахувати роботу невідомого автора яка була надрукована 1903 року Якобом Хегнером в Хеллерау (Німеччина) [7], німецькою мовою, і достеменно передає всі аспекти приватного життя Леопольда, від його дитинства і до смерті. Зауважимо, робота є настільки детальною, що не виникає сумніву в її достовірності, а прописана там інформація не одноразово підтверджується в інших письмових джерелах.

Не менш значущою в розкритті тематики дослідження, стала праця написана професором Петербурзького лісового інституту М.М. Орловим[32]. Зазначене напрацювання, здебільшого стосується лісового господарства Тростянецьчини, в ньому відображені: статистичні дані, фото, картографічні матеріали, описи лісових угідь та економічній архітектурні проекти маєтків та заводів.

Джерельна база представлена різним статистичним матеріалом[40][47], путівниками[5], описами[17][30][31], та календарями [48], звітами, матеріалами, які видали сільськогосподарські товариства, тощо [7; 20; 27; 39; 40].

В свою чергу, для розкриття методологічної частини дослідження, ми звернулися до проблематики застосування краєзнавчого матеріалу у навчальному та виховному процесі. Встановили, що у різні часи до питання залучення краєзнавчої складової в навчальний процес зверталися такі відомі Українські педагоги та науковці як Б. Грінченко, А. Макаренко, О. Духович, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.

Починаючи від періоду становлення власне самої системи шкільного краєзнавства в 20-х роках ХХ ст. Розробкою питань засобів, форми та змісту методів вивчення рідного краю займалися такі широковідомі методисти

краєзнавці К. Дубняк, Д. Зайцев, Л. Лазаріс, Л. Миловидов, П. Мостовий, О. Музиченко, С. Рудницьким та ін.

В свій час розробили методичні підходи щодо відбору й застосування матеріалів краєзнавчої спрямованості у навчанні історії М. Лисенко, І. Борисов, А. Вагін, А. Даринський, Т. Матюшин, І. Прус, П. Іванов. Щодо сучасного етапу, то слід відмітити, що над проблемою методики використання краєзнавчих матеріалів на уроках історії України працюють науковці і вчителі К. Алтабаєва, М. Варшавська, Я. Треф'як, О. Луніка, П. Мороз, В. Мисан, О. Пометун, М. Ходос, М. Шеремет та ін.

Основні терміни, що використовувалися у кваліфікаційній (магістерській) роботі.

1. Блокада (англ. blockade) міждержавна – одна із форм міждержавного тиску, здебільшого в умовах війни.

2. Вершок – міра довжини в російській імперії яка дорівнювала 4,45 см.

3. Десятина – міра земельної площі, яка виникла в Рос. д-ві 16 ст. та згодом поширилася і в Україні. Найраніша з відомих Д. становила 2500 квадратних триаршинних сажнів (50 сажнів г 50 сажнів)[8].

4. Економія (маєток) – до 1917 року назва великого поміщицького господарства на півдні Росії та Україні, в якому використовували найману працю і сільськогосподарські машини.

5. Завод – 1) промислове підприємство з механізованим процесом виробництва, що виготовляє переважно засоби виробництва. У політекономічному розумінні поняття «завод» і «фабрика» тотожні; 2) підприємство з розведення породистих тварин (наприклад, кінний завод)[12, с.93].

6. Імперіал (імператорський) – російська золота монета вагою 11,61 грама. Чеканилася з 1755 року номіналом в 10 карбованців із 1897 року – 15 карбованців. У обігу був напівімперіал вагою 5, 85 грам чистого золота, і дорівнював 5 карбованцям.

7. Краєзнавство – це галузь людської діяльності, яка спрямована на всебічне вивчення краю та сукупність знань про край: його географію, історію, економіку та інші сфери життєдіяльності [19, с. 25].

8. Латифундія (лат. latifundium, від latus – широкий і fundus – земля, маєток) – великий приватний маєток (земельне володіння), у якому використовували підневільну працю рабів чи, пізніше, інших, залежних від власника маєтку, верств населення[3].

9. Маєток – велике приватне землеволодіння з орними землями, коморами і поселеннями, а також часто з садибою та будинком власника[24].

10. Парова машина – тепловий поршневий двигун зовнішнього згоряння, в якому потенціальна енергія водяної пари, котра надходить під тиском з парового котла, перетворюється в механічну роботу при зворотно-поступальному русі поршня, який через механічні ланки надає обертового руху вихідному валу.

11. Подарочки – колишні кріпосні селяни російської імперії другої половини XIX ст., яким наділ розміром в 1/14 від найвищої норми надавався безкоштовно.

12. Ревізька душа – одиниця обрахунку чоловічого населення податних станів у російській імперії, для обкладення подушним податком. Кожна ревізька душа рахувалася існуючою до наступної ревізії, навіть у випадку смерті «мертві душі»

13. Спецкурс – навчальний курс, що доповнює зміст навчального предмета державного освітнього компонента та є обов'язковим для вивчення учнями всього класу. У системі профільного навчання спецкурси – це курси профільного доповнення змісту.

14. Угіддя – частина землі, що відрізняється від сусідніх способами господарювання (сільськогосподарські, лісові, мисливські, рибні та ін.)

Апробація роботи:

1. Публікація статті «Роль Леопольда Кеніга в соціально-економічному розвитку Тростянецьчини» у збірнику наукових праць студентів «Студентські

історичні студії: зб. наукових праць студентів. Випуск 9. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. – 198 с.»

2. Участь у I турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей у 2022/2023 н. р. серед студентів Глухівського НПУ ім. О. Довженка.

Структура роботи обумовлена метою, завданнями та характером дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. ЛЕОПОЛЬД КЕНІГ ЯК ОДНА ІЗ ЦЕНТРАЛЬНИХ ПОСТАТЕЙ У РОЗВИТКУ ЦУКРОВАРНОЇ ГАЛУЗІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

1.1 Петербурзький період в житті Кеніга. Становлення постаті «великого підприємця»

Леопольд Єгорович Кеніг (див. Додаток А) народився 13 листопада 1821 року в місті Петербург. Його батьки були етнічними німцями за походженням, та лютеранами за віросповіданням. Батько Йоган Георг Кеніг був сином Ерфуртського мельника, мати Елізабет Вебер – донькою петербурзького пекаря Георга Вебера (див. Додаток Б), який став наставником для 27 річного Йогана, після того, як той покинувши німецькі землі у 1812 році, пішки прийшов до міста Петербург, де не маючи власного житла та заробітку, влаштувався помічником до пекарні Веберів в німецькому кварталі міста[22 с. 47-48].

Після одруження, Йоган спромігся на власні заощадження придбати пекарню на Васильєвському острові – тодішньому німецькому кварталі Петербургу. Невідомий автор книги «Георг Леопольд Кеніг: 1821-1903», опублікованої в 1903 році Якобом Хегнером в Хеллерау, так описував пекарню родини Йогана: «на вулиці висіла вивіска пекарні – два золотих леви з кільцем і короною на синьому фоні. Тепло від печі з випічкою зігрівало дві кімнати, де вони мешкали, і невелике приміщення самої пекарні, замовники зверталися через відсувну металеву ширму, зачиняючи вікно, в яке вони повинні були робити замовлення»[7]. Згодом родина викупила нове просторе помістя на тій самій вулиці, та продовжила активну пекарську справу.

Як ми вже згадували раніше, у 1821 році у подружжя народився син якого батько назвав Георгом Леопольдом, це була їхня третя дитина та їхній перший син. Відмітимо, що загалом в родині, на світ окрім Леопольда з'явилося, ще 10 дітей [7], за іншими даними їх було 18, проте вижило лише 11[38].

Дитинство юного «цукрового короля» було активним та розважливим в ту ж саму чергу наповненим батьківською любові, та піклування. Активний і самодостатній хлопчина мріяв стати архітектором, з самого дитинства

майстрував та випробовував різні механізми, так за однією із сімейних легенд тринадцятилітній Леопольд почувши від пекарів жарт про те, що за допомогою парасольки можна літати, видерся на дах сараю та впевнено зробив крок до низу, тоді Леопольд обійшовся незначними травмами, проте бажання експериментувати він не полишив, і вміло експериментував з новими технологічними процесами в майбутньому[7].

З прибутків пекарні, батько намагався дати Леопольду найкращу освіту, яку він здобував у відомому на той час англійському пансіонаті Гірста, щоб здійснити мрію — стати архітектором. Варто врахувати той факт, що батьки майбутнього цукрового короля, сплачували кошти і за навчання інших дітей, хоча сума за тодішні освітні послуги була не посильною для пересічного мешканця, що свідчить про високий достаток в родині.

1837 рік для Петербургу став відомим завдяки масштабній пожежі, в якій 17 квітня, згоріло і все майно родини Кенігів. Леопольд був змушений облишити мрію всього життя, і згодом щоб допомогти батькам які опинилися в скрутному становищі він пішов працювати на цукровий завод близького знайомого своєї родини Карла Августа Папмеля, де пройшов усю «школу цукроваріння». Завод Папмеля був одним із найменших у Петербурзі з примітивною на той час ручною працею. Леопольд, не дивлячись на високу освіту, та юний вік, нагадаємо, йому було на той час 15 років, працював на рівні з іншими робітниками, він разом з іншими приходив на роботу о першій годині ночі, і завершував робочий день о шостій вечора, маючи лише одну перерву на обід. Уже через 5 років такої праці, Леопольд став першим радником у справах і помічником господаря. Слід зазначити, що власник заводу високо цінував свого помічника, тому платив йому найвищу платню[27, с. 23].

Як ми вже згадували раніше, Леопольд був практиком, і основні технологічні новаторства випробовував власноруч, так молодий Кеніг, після роботи, зачитувався книгами та газетами, в яких знаходив інформацію про стан в цукроварній промисловості, «новинки» на промисловому ринку. Будь-яку обґрунтовану теорією, він намагався перетворити в практичний досвід, тому

матері юного мецената доводилося вирощувати для потреб сина цукровий буряк, який на той час, почав витісняти цукрову тростину та займати провідну роль в даній галузі[23, с.71].

Згодом, після смерті господаря від серцевого нападу, Кеніг був змушений піти працювати на більший завод, відомого на той час в усій імперії, підприємця Прокопія Івановича Пономарьова. Прокопій Пономарьов був напрочуд «простим», у спілкуванні зі своїми підданими, та цінував кожного робітника, проте молодому та вмілому Леопольду, довелося виборювати довірливі відносини зі сторони власника, знову будуючи кар'єру. Після невтішних сподівань, та роботи простим майстром, через декілька років Прокопій Іванович, все ж доручив йому роботу на посаді головного майстра[7].

Маючи достатні заощадження, ще доволі юний Леопольд купує власний вітрильний човен, коня та рідкісної породи собаку, саме ці два, останні, захоплення і визначають подальшу сферу зацікавленості мецената та підприємця, дозволять йому надалі брати першість у багатьох не лише загальноімперський, але і європейських промислових виставках.

Дбаючи за забезпечене власне майбутнє, Леопольд пам'ятав і про раніше дану обітницю Папмелю, перед смертю, а саме – доглянути його тоді ще малолітніх дітей, серед яких Кеніг виокремив юну Кароліну(див. Додаток В), якій дарував коштовності, одяг, та постійно запрошував на прогулянки, маючи сподівання одружитися. На весні 1846 року, хлопець освідчився 17 літній дівчині, а в червні молоде подружжя святкувало весілля. Слід зазначити, що за час довготривалого подружнього життя в родині народилося 5 дітей, які надалі успадкують всю батьківську спадщину, та стануть засновниками найпотужнішого у Російській імперії торгівельного товариства «Л. Є. Кеніг – нащадки»[21].

Підчас детального критичного аналізу біографії мецената, ми знайшли досить цікаву та важливу на наш погляд інформацію, так у 1848 р. на окраїні міста на аукціон було «виставлено» один із 28 цукрових заводів які тоді працювали в Петербурзі. Це був найменший і своєю чергою найвідсталіший за

технічними характеристиками завод (див Додаток Д) серед усіх інших, проте він був єдиним, помірна ціна якого (25 000 рублів) задовольняла Леопольда. Але такої суми майбутній меценат не мав, гроші довелося брати в борг. Щоб завод не продали на аукціоні, Елізабет Вебер в таємниці від сина, доплатила ще 2000 рублів[7].

В 1849 році завод переходить до повної власності молодого підприємця, відмітимо, що його річний обсяг виробництва складав 433 тони на рік, тоді як на інших заводах в середньому виробничий потенціал складав 722 тони. Загалом станом на 1848-1849 рр. в імперії працювало 295 цукрових заводів, більша частина з яких знаходилася на теренах сучасної України [21].

За час господарювання Кеніга, вище зазначений нами завод став виробляти майже вдвічі більше цукру, що дало можливість вже через два роки повністю розрахуватися з боргами, а через три — вигідно продати своє підприємство. Згодом Леопольд придбав новий цукровий завод на Козячому болоті (пізніше це місце називалося Воскресенською площею, зараз це площа Кулібіна) на Коломенському острові в Петербурзі, з удвічі більшим річним виробництвом. Таким чином Леопольд підніме свої статки в декілька разів, та матиме змогу придбати ще декілька менших підприємств .

Ще більший дохід Леопольду принесла, як би це цинічно не звучало — війна. 1853-1856 роки запам'яталися важкою для економічного зростання імперії, Кримською війною, тоді багато цукру імпортувалося з інших країн, і щоб економічно послабити спроможність імперії, Велика Британія, яка, як відомо була в коаліції з Османською імперією, увела блокаду на продаж цукру. Таким чином, цукор який вироблявся в Російській імперії у малих кількостях, різко зріс в ціні. Більшість заводів призупинили виробництво, очікуючи ще вищих цін на ринку, Кеніг же своєю чергою продовжував працювати, не чикаючи цінових «стрибків», як результат коли блокаду було знято, більшість заводів збанкрутилися, а Леопольд навпаки отримав вищі прибутки[7].

Проте такі здобутки не задовольняли ні Кеніга, ні інших підприємців які також продовжували виробництво, адже, як відомо на середину XIX століття не

дивлячись на прогрес в економічному і суспільному житті більшості європейських країн, Російська імперія лишалася відсталою в усіх сенсах цього слова. Майже всі цукрові заводи які на той час працювали на теренах імперії були подібними один до одного, фактично являючи собою прямокутної форми високу будівлю на декілька поверхів з низькими стелями, та ручною працею виробництва. Окрім того, порівняно з Європейськими країнами в Російській імперії й надалі цукор видобували з тростини у хіміко-механічний спосіб: щоб одержати коричневий цукор, спочатку занурювали цукрову тростину в окріп, щоб розчинити солодкі сполуки, а потім відфільтровували залишок, щоб отримати чистий цукор. Такий процес був довготривалим, та вимагав великих ресурсних витрат[7].

Леопольд усвідомивши, наскільки застаріли технології цукроваріння в Петербурзі, вирішив поїхати до Німеччини вивчати прогресивну парову систему цукроваріння, яку там ввели замість вогневої, її суть полягала у кип'ятіння цукрової тростини у герметичних контейнерах, які нагріваються парою, що замінило приготування продукту у відкритих чанах, та дало можливість отримувати кількісно та якісно кращий продукт. Крім того, це дозволило забезпечити значно швидшу обробку і, відповідно, більшу продуктивність, ніж на інших подібних цукрових заводах[23, с.71].

На цукровому заводі в Гамбурзі він влаштувався простим робітником, де в повній секретності змальовував до окремої записної книжки всі нюанси новітньої технології, плануючи в подальшому впровадити її і на своїх заводах. Повернувшись до Російської імперії, Кеніг купує ще більший завод у Катерингофі й починає його перебудову та переобладнання вже за новою технологією. У 1857 році завод почав працювати за паровою системою, завдяки чому статки підприємця різко збільшилися. А вже в 1862 році він купує ще один, на цей раз рафінадний завод (див. Додаток Е) у купця першої гільдії Матвія Єгоровича Карра. Таким чином, Кеніг збільшив виробництво до 18 000 тон на рік, що на 50% більше, ніж випускали всі 28 цукрових заводів Петербурга кілька років тому, таким чином статки «цукрового короля» почали

невпинно зростати в гору. Поступово Леопольд Кеніг стає ключовою людиною в цукровій промисловості Петербурга, а згодом і всієї імперії[28].

1870 року на Всеросійській мануфактурній виставці Леопольд Кеніг за відмінний рафінад та виробничу потужність, за відмінний устрій заводу при встановленій і постійно підтримуваній роботі, був як найвища нагорода відзначений правом зображати на своїй продукції державний герб[28].

Таким чином, можемо припустити, що завдяки винахідливості, та працьовитості які були відмінними рисами молодого Леопольда, йому вдалося буквально за перші роки свого доволі тривалого життя пройти шлях від сина пекаря, до відомого в Російській імперії підприємця. Та одначе, значну лепту в його кар'єру внесли ще два чинники, а саме: родинні зв'язки, та етнічна приналежність, адже, як відомо багато високих посад в Російській імперії тих часів належало саме німцям, в тому числі були і підприємці.

1.2 Слобожанський період підприємницької діяльності Кеніга

Поступово в Російській імперії на заміну тростині почав приходити цукровий буряк, цукор із якого мав відмінні від тростини властивості, по-перше, він був світлого кольору, а по-друге, мав значно вищі смакові якості. До того ж такі заводи які більшою мірою розміщувалися на теренах Слобожанщини неодноразово підтверджували свою ефективність. Зумовлено це було меншими забезпеченням та регіональним розміщенням, через те, що цукровий буряк був більш пристосованим до різних природних умов та не потребував постійної вологи, як це було у випадку тростини. Таким чином можна було вирощувати сировину на більшій території, тим самим мати значно вищі прибутки, до того ж цукор з тростини мав менший експортний попит.

Все це добре знав і Леопольд, читаючи літературу та періодичні видання він не одноразово зустрічав відомості про новаторства в цукроварінні, саме з використанням даної рослини. Кеніг і сам намагався видобувати цукор таким способом на заводах в Петербурзі, але для даної методики потрібно було зовсім

інше відмінне від того яке було на заводах з перевиробництва тростини, обладнання. Разом з тим, якби Леопольд і ввів нову технологію на заводах міста, то був би змушений постачати буряк з інших регіонів, через те, що території поблизу міста були пристосовані саме для вирощування тростини, але ніяк не буряку [3, 371-373 с].

Таким чином, задля збільшення масштабів виробництва та освоєння нового технологічного процесу, а саме повного переходу від використання тростини до застосування цукрового буряку у 1870-х роках Кеніг починає скуповувати землі у Харківській губернії, де кліматичні умови були найбільш ідеальними для вирощування сільськогосподарської культури. Спочатку У 1872 році він придбав землі в Охтирському та Лебединському повітах. Восени 1874 року придбав маєток «Тростянець» з лікєро-горілчанним заводом та двома цукровими заводами, які знаходилися поруч (див. Додаток Ж), вони виробляли щорічно понад 1805 тонн цукру кожен, ці заводи були малоприбутковими в порівнянні з попередніми підприємствами Кеніга які продовжували свою діяльність у Петербурзі та Катерингофі, але після переобладнання, вони почали приносити в двічі більші прибутки, аніж ті які були в Петербурзі. Загалом, йому вдалося викупити всі Тростянецькі землі та створити там понад 20 економій. Пізніше, загальна площа його українських володінь досягла 40 тис. десятин(див. Додаток З), сюди входили не лише родючі ґрунти, а і всі промислові підприємства, сільськогосподарські угіддя та культурні осередки[29, с. 78].

Таким чином, за кілька років найвідомішими об'єктами які були у власності Кеніга, на даних землях стали: рафінадні (Тростянець, Гути), цукрові (Тростянець), кілька винокурних, пивоварний (див. Додаток К), лісопильний (див. Додаток Л), паркетний, цегельний[48], кінний заводи, млин, велика кількість крамниць та дві садиби в Тростянці (див. Додаток М) та селі Шарівка (нині Богодухівський район Харківської області)(див. Додаток Н).[17]

У Слобожанських володіннях Кеніг широко застосовував нововведення з якими знайомився під час багаторазових подорожей Європою. Так, наприклад,

він неодноразово подорожував у землі сучасних Франції, Великої Британії, Німеччини, Чехії й т.д., де знайомився з новітніми технологіями, купував на ринках прибуткові породи тварин, та селекційне насіння рослин. Варто зазначити, що такі поїздки мали свої результати, так на придбаних землях Леопольд обробляв ґрунти удосконаленими засобами, такими як, наприклад, паровий плуг, фото якого сьогодні зберігається у Станівському ЗЗСО І-ІІ ст. **(див. Додаток П).**

Відомо, що для покращення глибокої оранки під цукрові буряки у 1883 році за значні кошти розміром 34649 карбованців Леопольд придбав паровий плуг системи Фаулера з двома 16-сильними самокатами та комплектом землеобробних знарядь. При використанні чотирьох-корпусного плуга з серпня по жовтень щоденно орали 6-7 десятин глибиною до 8 вершків, причому у вересні працювали до 11 вечора, тому кількість десятин була більшою. У теплі місяці, шести-корпусним плугом орали 9-10 десятин в день. За рік, один паровий плуг міг обробити 750-950 десятин землі. Плата водію за таких умов, становила 3 карбованці 25 копійок за одну десятину глибокої оранки, і таку ж плату за дві десятини мілкої оранки. Окрім того в обов'язки водія входив ремонт техніки в зимовий період, який проте, не оплачувався.

Глибока оранка паровим плугом була більш витратною для підприємства, проте якість, швидкість та надійність були значно вищими аніж така сама оранка здійснена кіньми чи наприклад волами. Проте, один паровий плуг не міг обробити величезні території поміщицьких земель, в економіях продовжували використовувати і однокорпусні та багатокорпусні плуги для коней та волів, їх за описом 1887 року налічувалося – 538 одиниць.

Загалом, паровий плуг експлуатувався в Тростянецьких маєтностях більше 30 років та визначився відмінною якістю роботи. Разом з паровим плугом широкого вжитку набули і парові молотарки Клейтона, Роббей і Королівського Угорського заводу, яких нараховувалося в маєтку 11. Серед робочих тварин перевагу надавали волам яких було 75% від загальної кількості,

конам та мулам. Загалом на 1900 рік в економіях налічувалося 866 волів, 297 коней та 12 мулів[2, с.132].

Обладнання на технічних та аграрних підприємствах не було гіршим від того яке вироблялося в Європі, а подекуди завдяки власне ентузіазму та винахідливості – перевершувало існуючі аналоги. Таким чином, Кеніг запозичивши ідеї, почав перетворення не лише на промислових об'єктах, але й в кожній економії окремо.

З метою вирощування сировини для цукрових заводів, а саме цукрових буряків, Кеніги з 1880 по 1893 роки придбав близько 7850 десятин нерентабельної сільськогосподарської землі. Для підвищення рентабельності земель була проведена титанічна робота: запровадження сівозмін, боротьба з ерозією ґрунтів, внесення органічних добрив. В Харківській губернії Кенігу вдалося втілити безліч юнацьких задумів, так, наприклад, окрім вирощування цукрового буряку та перероблення його на цукор, Леопольд займався лісництвом та лісозаготівлею, фермерством, пивоварінням та гуральництвом, і це лише невелика частина того, що вдалося охопити Кенігу у своєму підприємницькому запалі[27, с.123].

В маєтках Кеніга була розроблена сувора система звітності та обліку, враховувалися всі витрати та здобутки. Застосовувалися новітні агрономічні заходи, порівнювалися результати їх застосування на полях економії. Можемо припустити, що господарство Кеніга на Слобожанщині – це своєрідна дослідна станція, яка базувалася і на рільництві, і на тваринництві, і на інших галузях промисловості. Що своєю чергою приносило господарю колосальні по тодішнім міркам прибутки, і дало змогу диктувати свої порядки у промисловості всієї імперії.

Фактично всі справи в латифундії велися самим Кенігом, адміністрацію очолював Л. Є. Вебер. Цікавим є той факт, що в оточенні Леопольда було багато німців, так, наприклад управляючим маєтку в Тростянці був Л. Г. Шульце, батьки якого є вихідцями із Німеччини, окремо цукровим заводом керував директор – Л.Є. Гундшон. З 1896 року адміністратором Тростянецького

маєтку був А.Х. Бейнроню. Лісове господарство, що займало значну площу, було виділене в окрему господарчу одиницю. Його очолював спеціаліст з лісівництва М. Ф. Кренкель, який до слова, був на посаді понад 25 років[2, с.132]. Керівництво інших цукрових заводів знаходилось під контролем спеціальних директорів, а гуральні були підпорядковані головному керуючому який до того ж, також був етнічним німцем[23, с. 71].

Можемо зробити висновок, що Леопольд не дивлячись на те, що з дитинства проживав в російській імперії, високо цінував своє генетичне коріння, і всіляко намагався оточити себе етнічно-близькими помічниками. На нашу думку, зумовлено це було саме, тодішньою думкою яка поширювалася у суспільстві, про те, що іноземці, особливо французи та німці мали значно вищий статус у суспільстві, були більш виховані та освіченіші ніж представники різних регіональних складових імперії.

У кожній економії поряд з управляючим працював штат постійних службовців, що складалися із прикажчика, конторника, табельника, ключника і хлопчика телефоніста. У залежності від величини економії штат міг досягати 12 чоловік. Усі службовці економії поряд із заробітною платнею мали квартири, опалення, провізію, господарство у вигляді 1 корови та ділянки землі, а управляючий ще й прислугу.

Загалом, управляючи в залежності від розмірів економії і тривалості перебування на службі отримували від 1320 до 2400 карбованців, конторники – від 300 до 600, прикажчики – від 360 до 720, табельники від 180 до 240 і хлопчики до 60 карбованців платні на рік[2, с.129-130].

У 1881 році Леопольд вирішив здійснити відбудову одного із цукрових заводів, який знаходилися у його володіннях, у селищі Гути, яке Кеніг виокремив під вирощування цукрового буряка, там знаходився вигорілий вщент завод, це був перший проєкт Леопольда по відбудові великого підприємства практично з нуля[42]. Після майже повної реконструкції, новий завод став ідентичною копією заводу в Тростянецькому маєтку. Варто також додати, що до того моменту як Леопольд викупив землі в Гутах, ці території були типовим

взірцем неефективного використання землі, воно й не дивно, адже попередні власники не поспішали вкладати значні фінансові та матеріальні ресурси в збиткові землі. До приїзду Кеніга ці території так само як і землі Тростянецького маєтку були болотистими, і потребували значних ресурсних вкладень, проте, не дивлячись на труднощі Леопольду Єгоровичу лише за декілька років вдалося з збиткових господарств, на малопробиткових здебільшого болотистих, та не розроблених угіддях створити справжню багатогалузеву латифундію[31].

Декілька десятиліть було затрачено на створення високорентабельного господарства. Для цього були зроблені значні матеріальні витрати і проведена велика робота. Сутність змін полягала в наступному:

- встановлено кордони маєтку і проведено за взаємною згодою розмежування із сусідами;
- зроблені чисельні насадження лісопосадок для стримування ерозії ґрунтів;
- проведено меліораційні заходи;
- побудовано десятки складських приміщень;
- широкого розвитку набуло різнопланове тваринництво, було побудовано декілька десятків великих і малих ферм;
- впроваджено систему використання перегною та штучних туків;
- були викопані численні водойми, зариблені озера та річки.

Як ми вже зазначали раніше Леопольд Єгорович мав, в Харківській губернії два порівняно великі маєтки один з яких в Тростянці, а інший в Шарівці. Маєток Шарівка він викупив у братів Гебештрайнів за 250 тис. рублів. Підприємець перепланував старе помістя, та розбудував його до двоповерхової будівлі, яка вміщувала в собі 26 кімнат. Над проєктом працював відомий Ризький архітектор Георг Куфальдт, для побудови обрали надсучасний на той час стиль – неоготику. Палац оточили великим парком, для якого було придбано понад 70 видів рідкісних порід дерев з Європи, Америки, Азії та Африки. Для маєтку також розробили ландшафтну композицію у вигляді терас,

розарія, гроту та джерел[6]. Кеніг високо цінував естетичну привабливість паркового ландшафту, і для ефективності створення таких зон не шкодував найкращі угіддя.

Не менш пишним був і маєток в Тростянці, він же головний будинок у Тростянецькій економії Кеніга. Побудована ця споруда була у 1762 році, мала один поверх та два флігелі в стилі неокласицизму. У 1868 році маєток був проданий купцю І гільдії, на прізвище Марко, той своєю чергою швидко його перепродав. Коли маєток врешті викупив Кеніг, він відразу перепланував будівлю під свій смак, так до старого планування додали ще один поверх, флігелі з'єднали з основною спорудою, а до неокласики додали елементи бароко[14, с.33].

Окрім маєтку в центрі економії знаходилася також ринкова площа до якої прилягав «Круглий двір»(унікальна споруда округлого фортифікаційного типу, яка виконувала завдання відкритого театру), за яким власне і знаходився маєток, великий сад, майданчик для гри у теніс та манеж для верхової їзди, окрім того, роль манежу виконував і сам «Круглий двір». Проте, не дивлячись на такі пишноти, сам Кеніг в Тростянці перебував досить не довго, користувався маєтком виключно в цілях тимчасового житла, а як головний маєток використовував палац у Шарівці де й мешкав більшість свого часу[2, с. 113].

Окрім вищезазначених архітектурних перетворень, Леопольд зацікавився, ще й меценатською діяльністю, можемо припустити, що меценатство було викликано віянням тодішньої епохи, адже, як відомо тодішні великі підприємці вкладали свої прибутки в будівництво лікарень, шкіл, культурних осередків, релігійних споруд. Не став винятком і Леопольд Єгорович[48].

Так, за прибутки Кеніга як говориться у книзі “Описание Гутянского имения Л. Е. Кенига. Часть 1. Сельское хозяйство и лесоводство”[31, с. 120], у селі Гути утримувалася школа на 350 учнів, та персонал, також було відкрито дві однокласні школи. Досить цікавим є і той факт, що Леопольд будучи вірним лютеранином допомагав двом церковноприходським школам, та не оминув

земських. Також, значну суму із прибутків вже його син вклав в розбудову церков, так наприклад Вознесенську церкву в Тростянці побудував з нуля, про що, ми ще згадаємо в нашому подальшому дослідженні.

У вже згаданій нами гутнянській економії за кошти Кеніга утримували й дві лікарні. В них крім фельдшерського персоналу працювали два лікарі. У середньому за рік в амбулаторіях обслуговувалось декілька тисяч хворих, що отримували безоплатні ліки. Ветеринарна допомога була організована одним ветеринарним лікарем, трьома фельдшерами у трьох ветеринарних лікарнях, що надавали послуги місцевому населенню[30, с. 120].

Окрім того, меценат дбав і про забезпечення населення якісними харчами, так на землях економії окремі угіддя відводилися для городніх культур, а саме картоплі, моркви, цибулі, капусти. Ці продукти використовували для утримання шкіл, видавали сиротам та зубожілим жителям економії, деяким працівникам. Особливе відношення було і до дрібних землевласників, так кожен із них отримував від фірми спеціальні селекційні сорти насіння, з розрахунком два пуди на десятину земельного наділу. Сіяти їх можна було лише на польових землях, дотримуючись всіх умов сівозміни які строго контролювали спеціально призначені особи з відповідним рівнем освіти. Всі плантатори мали підписати відповідні договори, після чого отримували додатково аванс, за який вони могли оплатити роботу працівникам. Після завершення періоду росту частка зібраного врожаю переходила до фірми Кеніга. За таку працю землевласник мав право на окрему плату у вигляді 6 пудів жому та 5 фунтів патоки за кожен берковець зданого буряку чи іншої аграрної продукції[2, с. 113-114].

Доповнюючи вище викладений матеріал, варто додати, що Леопольд високо цінував своїх робітників, так службовці отримували пенсії, а ті працівники які втратили працездатність на його підприємствах, а як ми знаємо цукроварна справа є досить травматичною, отримували пенсію довічно.

Виходячи з вище зазначеного наведемо деякі статистичні дані які нам подає красзнавець М. Артюшенко, так він стверджує, що загальна кількість

службовців на технічних підприємствах Тростянецької економії становила близько 70 осіб. Крім основної платні службовці отримували квартири, або так звані квартирні гроші, городні овочі, або городні гроші, гроші на опалення, або деревину. Старші службовці отримували, ще й безоплатно прислугу, яку оплачувала економія. Окрім того, для службовців було виділено 12 будинків на 34 квартири. Особи які займали вищі чини мали право проживати в однодвосімейних будинках. Для службовців головної контори виділялося 6 будинків на 30 квартир.

Кеніг дбав про зручне проживання своїх працівників, тому такі будівлі мали водопровід, каналізацію, електричне освітлення, у всіх будинках були голландського зразка печі, та в деяких центральне водяне опалення. Новітнім для таких будинків стало будування ванних кімнат, та меблювання коштом фірми. Варто зазначити, що все обладнання для будинків, Кеніг імпортував з Європи, а труби для водопостачання були привезені аж з Чикаго. Таким чином, службовці які приїздили працювати на підприємства родини Кенігів мали доволі високі умови проживання, яким могли позаздрити навіть в столиці[2, с. 118].

Чисельність робітників на підприємствах складала близько 2500 тис. працівників, більшість з яких були жителями навколишніх сіл, проте для приїжджих будували окремі багатомісні казарми в яких в сезон могло проживати до 600 працівників, значний відсоток від яких становили жінки, для яких виділяли окремі кімнати. Такі казарми були забезпечені всім необхідним. Поряд з казармами була побудована велика лазня з централізованим водопостачанням, на два поверхи з розподілом на погодинний графік для чоловіків та для жінок. Харчування також забезпечували коштом фірми, так на території заводів працювала хлібопекарня, де щоденно випікали 120 пудів хліба з якого половина йшла саме на безоплатне харчування для населення, а решта постачалася до магазинів економії, ціни в яких були також порівняно помірними.

Загалом, фірмою Кеніга у Тростянці було відкрито власний магазин який складався із трьох відділів:

- метал та товари із металу;
- текстиль та швейне приладдя;
- продуктовий відділ (майже вся продукція в ньому виготовлялася в економіях Кеніга).

Завідувачу магазином допомагали 3 помічники та 6 робітників. Прибуток за сезон в ньому становив 73 тисячі карбованців.

Великі суми Леопольд витрачав і на дітей, так окрім того, що він утримував, і будував освітні заклади, він ще й виплачував значний кошт службовцям, чії діти відвідували сільські школи, ця сума складала 5 рублів. Діти які здобували вищу освіту також отримували грошову допомогу у розмірі до 100 рублів, проте згодом ці кошти будуть виплачувати лише тим учням, які надалі планували повернутися на робочі місця в маєтності[31, с. 18-19].

Великий кошторис виділявся і на розвиток культури, так коштом мецената, працювали бібліотеки, клуби з художньою самодіяльністю, лазні, багато працівників мали безоплатне опалення. Благодійність у маєтках мала свою особливу структуру, кожна з економій, була одиницею благодійного управління, вони співпрацювали з особливими комітетами, які вели свою діяльність у кожному із сіл. До складу комітету входили: управитель, священник, староста, та що найменше два місцевих жителі. Вони з ініціативи Леопольда здійснювали опіку над сиротами, вдовами, малозабезпеченими, інвалідами та похилими бездітними особами. Саме вони мали право розподіляти соціальні субсидії які надавав Кеніг жителям економії.[31, с.18]

Отже, виходячи з вище викладеного, можемо зробити висновок, що значний прогрес в підприємницьке середовище Слобожанщини вклав саме Леопольд Кеніг, адже він не дивлячись на не прибутковість земель, та великі витрати для їх покращення, спромігся не лише вивести їх в прибуток, а й цілковито змінити основну систему господарювання, яка була усталена на цих територіях.

Окрім того, значну частину отриманого прибутку він витрачав на забезпечення комфортного життя для населення, розбудовуючи освітні, культурні та релігійні заклади, вкладаючи кошти в підготовку освічених кадрових працівників та у безоплатну медицину для населення. Всі ці здобутки, призвели до значної підтримки з боку населення до власника, та своєю чергою до неабиякої віддачі з боку працівників.

Розділ 2. РОЛЬ ЕТНІЧНОГО НІМЦЯ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТРОСТЯНЕЧЧИНИ.

2.1 Промисловий розвиток та промислове збагачення Тростянця і навколишніх земель, становище населення. Нові здобутки в промисловості

Наше дослідження більшою мірою присвячене діяльності Леопольда Єгоровича Кеніга на південних теренах Сумщини, а саме в місті Тростянець, яке в ті роки майже нічим не відрізнялося від навколишніх сіл, певно лиш маєтком(див. Додаток Р), та садибою-манежем «Круглий двір» які розміщувалися в самому центрі, на головній площі. Дані архітектурні об'єкти були збудовані ще в середині XVIII ст. Йосипом, Денисом, Герасимом та Пилипом Надержинськими, нащадками імператорського сповідальника Тимофія Надержинського якому ці землі дісталися у подарунок від тоді ще царя Петра I у 1720 році.

В межах нашого дослідження, зробимо деякі уточнення з приводу Надержинського, адже ця особа була чи не єдиним представником білого духовенства якому вдалося отримати визнання царя та незліченні статки. Отже, в «словнику пам'ятних осіб російської імперії» знаходимо інформацію, що Надержинський був священником у Тростянці, і мав неабиякий хист до спиртних напоїв, та мав хист перепити будь-якого чоловіка. Ця новина дійшла і до Петра I який також, як відомо цінував «оковиту». У 1703 році правитель викликав Тимофія в столицю, де він отримав звання протоієрея. Неодноразово, Петро посилав Надержинського з візитами до інших держав, де останній на одній із зустрічей перепив місцевого абата якого йому в співрозмовники поставив сам граф Рішелле. Ця подія неабияк потішила Петра I, після чого Надержинський своєю чергою отримав у володіння власне село та 4 тисячі селян, цим селом і було сучасне місто Тростянець.

Близько 100 років його родина господарювала тут, до моменту заміжжя онуки священника, із князем Василем Петровичем Голіциним. Згодом родина

покине ці маєтності, і декілька разів у них будуть змінюватися власники, доки в кінцевому результаті, потраплять у володіння до петербурзького підприємця з німецьким корінням. Саме при його управлінні Тростянець перетвориться у справжнє промислове місто та культурний осередок південної Сумщини. Разом з тим, території які ми згадуємо у дослідженні, свого час належали й іншому «відомому улюбленцю» імператорської родини – графу Петру Коновніцину, який був першим помічником Кутузова, і у свій час наставником для імператорських дітей.

Опираючись на вище зазначені відомості, стає зрозумілим той факт, що не випадково Леопольд Єгорович обирає центральним для своїх володінь на Слобожанщині тоді ще село Тростянець, адже він достеменно розумів, що в свій час ці землі як і їх володарі були на рахунку в самої імператорської родини, а отже, мали підґрунтя для подальшого розвитку.

Відмітимо, що в Тростянці йому належали два цукрові заводи, парова паркетна фабрика, яка виробляла масивний паркет – дубовий, ясеневий, кленовий – різних кольорів і візерунків, саме цей паркет постачали до найзаможніших палаців та будинків усієї імперії (див. Додаток С). У Тростянці підприємець відкрив також гуральню, пивоварний завод й фабрику з виробництва пакувального паперу, лісопильний завод, розбудував комплекс фермерських угідь. З його легкої руки було збудовано дизельну станцію й обладнано телефонну, запущено паровий млин, проведено електрику, а також залізницю[2, 26 с]. Станція Смородине працює і нині, хоча і була частково знищеною під час окупації у березні 2022 року.

Для повноцінної роботи паркетної промисловості Кеніг почав вести активну лісогосподарську діяльність, ним було завезено до маєтностей в Тростянці декілька десятків нових сортів рослин на базі чого було відкрито лісодослідну станцію. У Тростянецькому маєтку, наприклад, із 17 697 десятин землі під лісом перебувало 8 803 десятини[40]. До кінця ж століття цей показник лише зріс шляхом викупу земель (див. Додаток Т). В рідкісному виданні “Лесное хозяйство в Харьковских имениях Л. Е. Кенигъ – наследники”,

написаному професором М. М. Орловим в 1913 році, читаємо: “Въ 1880 году къ Тростянецкимъ лѣсамъ были присоединены лѣсныя дачи приобрѣтеннаго Криничанскаго имѣнія, въ 1889 году было куплено Никитовское имѣніе съ нѣсколькими лѣсными дачами, и наконецъ, въ 1893 г. было приобрѣтено Буймерское имѣніе съ лѣсной дачею того же наименованія. Всѣ эти земельныя владѣнія въ настоящее время входятъ въ составъ Тростянецкаго имѣнія, а всѣ лѣса образуютъ Тростянецкое лѣсничество, общей площадью 11.427 десятинъ”[31]. Не дивлячись на кількість високопоставлених осіб які займалися справою лісництва в маєтку Леопольда, останнє слово все ж було за самим Кенігом, який знався в цих справах не гірше запрошених науковців.

Найважливішою справою господарства було відновлення лісових насаджень які займали вагому частку від усіх земель Леопольда. Наприкінці ХІХ століття штучне його відновлення, посадка лісопосадок та заліснення пустирів стало новаторством, поруч з яким продовжувалася звична справа – висадка нового лісу. Перші насадження соснових на цих територіях, були визнані зразковими в межах Слобожанщини, за що Кеніг у 1884 році був нагороджений Міністерством державного майна російської імперії золотою медаллю та премією у п’ятсот півімперіалів.

У 1886 році посадки лісових насаджень були оглянуті членами VI Всеросійського з’їзду власників лісів. Техніка висадки та розведення соснових насаджень, яка була вироблена Нейгебауром та Кренделем, була визнана класичною, та була представлена на Всеросійській виставці, за що Тростянець знову отримав золоту медаль. Дана техніка посадки була занесена до числа рекомендованих у російській імперії. Таким чином, протягом наступних сорока років насадження сосни склали 3385 десятин, а штучні посадки лісу зросли до 37 відсотків від загальних угідь.

Проте, не дивлячись на вище зазначене, вирубування лісу ніколи не було головним аспектом діяльності Кеніга, а навпаки ліс вирощувався суто для потреб маєтностей, і лише незначна частка йшла на виготовлення меблів та

паркету на паркетній фабриці. Значними споживачами дров була залізниця та заводи.

Значна частка деревини перероблялася на двораменному лісопилльному заводі, який Леопольд звелів побудувати біля залізничних шляхів, таким чином це значно полегшило доставлення сировини. Розміри рами на цьому заводі дозволяли розпилювати стовбури діаметром до одного метра. Станки приводила в дію парова машина. На заводі працювало дві зміни які складали 85 і 50 осіб відповідно. У середньому за одну зміну виготовляли до 906 кубічних футів деревини. Середній вихід матеріалів становив 44,25 відсотка з яких 75 відсотків становив дуб з якого виготовляли дубову фризу. В широкому розумінні дубовою фризою називають дубові, ясенні, берестяні та кленові дощечки товщиною до 30 міліметрів, і шириною від 5 до 12 сантиметрів, це був золотий стандарт так званої паркетної дощечки. Виробництво одного кубічного метра фризи коштувало заводу від 8 до 11 карбованців. При продажу на ринку за такий же об'єм платили до 40 карбованців, тобто прибуток складав в середньому 30 карбованців.

Отже, можемо припустити, що лісове господарство для підприємця було рівнозначним в порівнянні до цукроварної справи. Принагідно слід згадати й те, що в Тростянці до березня 2022 року зберігалось близько 15 000 рідкісних видань щодо ведення лісового господарства, збір та вкладання яких почав ще Леопольд Кеніг, та через військові дії, всі примірники разом зі зразками паркету виготовленого на паркетній фабриці – згоріли[35].

Окрім вищезгаданої діяльності, Леопольд Єгорович став відомим ще й завдяки розведенню високоякісних порід худоби, яких утримували саме на землях Тростянецького маєтку. Так, наприклад на Всеросійській господарській виставці в місті Харків яка проходила з 23 вересня по 12 жовтня 1887 року, у якій брали участь 15 губерній Російської імперії. З Тростянецького маєтку Кеніга було виставлено групу тварин: 1 бугая, 1 корову, 4 телиць, 3 волів. Тварин українсько-шведської породи було відзначено великою срібною медаллю. Окрім того, Кеніг на виставку привіз, ще й свиней та овець яких

також розводили у Тростянецьких маєтностях. Загалом уся сільськогосподарська худоба була відзначена призовими місцями та похвальними грамотами[28].

Кеніг представив і досвід кінного заводу (заснованого у 1879 році) у Тростянецькому маєтку. Ще юнаком Леопольд, поставив завдання виводити сильний упряжний вид коней спеціально для виконання важких польових робіт. З цією метою з Бельгії було вивезено жеребця та дві кобилиці арденської породи. Кобила на прізвисько Дездемона була нагороджена бронзовою медаллю, на цій виставці. Слід відзначити, що саме коні посідали важливе місце в житті Леопольда, заради них він самотужки здійснював довготривалі подорожі до Європи, та самотужки супроводжував їх в дорозі[26, с.184]. Станом на 90-ті роки ХІХ ст. на Тростянецькому кінному заводі налічувалося 60 голів маток бельгійських метисів, Арденців та до декількох сотень інших, менших порід. Ціна однієї молодої особини з Кеніговського розплідника в Тростянці, могла сягати 300 карбованців, тоді як в порівнянні заробітна платня середньостатистичного робітника який працював на Тростянецьких плантаціях буряка становила в межах 10-15 карбованців на місяць[28].

Окрім того, доповнимо, що на вище згаданій виставці, за представлений хлібно-картопляний спирт, який виробляли на Тростянецькому винокурному заводі, промисловець був нагороджений великою срібною медаллю. За зразкове ведення лісового господарства Кеніг отримав золоту медаль. Загалом за досягнення в промисловості та сільському господарстві на Всеросійській сільськогосподарській виставці підприємець отримав 7 золотих, 15 срібних та 5 бронзових медалей[28].

Великий вклад Леопольд робив і в соціальний розвиток Тростянця запрошуючи до своїх угідь нових працівників. В першу чергу, він запровадив помірний графік робочого дня, так в Кеніговських економіях робочий день на сільськогосподарських роботах становив на період з квітня по жовтень з перервами на сніданок, обід і полудень, для робітників – 11 годин, для майстрів – 10. У так званий зимовий період з жовтня по березень робітники в середньому

працювали по 7 годин на добу, майстри 10 годин. У суботній день, робота завершувалася для всіх робітників на годину раніше[29, с.179-180].

В економічному нарисі Харківської губернії за 1887 рік, знаходимо інформацію і про оплату праці робітника, який працював на землях Леопольда Єгоровича. Так, наприклад при збиранні цукрового буряка оплата за два місяці роботи, складала від 30 до 50 карбованців. На бурячних плантаціях (не під час збору врожаю) за 6 місяців роботи, можна було отримати до 60 карбованців.

На цукровому заводі, заробітна плата становила 45 карбованців за 3-4 місяці. Поденна оплата роботи конюха на кінному заводі в Тростянці, складала: на своїх харчах за день 75 копійок. Піший робітник, на таких же умовах отримував 50 копійок, на харчах господаря 40. Що варто зауважити, жінки за таку ж працю отримували на 20 копійок менше ніж чоловіки, втім за таких умов охочих працювати жінок, було досить багато, адже лише так можна було заробити кошт, і прогодувати родину[29, с. 179-180].

Кількість робітників на підприємствах постійно варіювалася, так за інформацією Артющенка М.М на заводі по виробництву цукру-піску працювало 368 робітників, рафінадному – 858 робітників у змінах, та ще близько 300 вільнонайманих працівників[2, с.114].

Така кількість працівників обумовлювалася сприятливими умовами які склалися у вище згаданих землях. Повертаючись до історичних процесів, що відбулися у 1861 році, а саме відміна кріпосного права на територіях, що були підконтрольні російській імперії, селяни при звільненні від кріпосництва отримали доволі малі наділи землі. Середній наділ на територіях сучасної Тростянеччини становив 3,6 десятин на «ревізьку душу», у поміщицьких селян цей наділ був меншим, і становив 2,4 десятини, а у так званих «подарочників», яких було на цих теренах доволі багато – 1 десятина. Маючи таку не значну кількість земель, селяни не могли розраховувати на повноцінне господарство та на те, що зможуть прогодувати сім'ю. Тому, коли землі викупив Кеніг, і вони почали приносити прибутки, а не бути об'єктом «викачування» ресурсів, як при колишніх власниках, люди масово пішли влаштовувалися на підробіток.

Усе виробництво електроенергії в економії забезпечувала центральна електростанція, яка як ми вже згадували раніше була удосконалена самим Леопольдом, через недостачу потужності. Окрім того, на фабриках працювали парові котли, паливом для яких слугувало кам'яне вугілля, яке майже на 75% постачалося із Донецького басейну. Так за рік до Тростянця прибувало 1098 вагонів заповнених вищезгаданою копалиною.

Втім, якщо мова пішла за залізницю, то варто більш детально розглянути її вагомість для Тростянця. В дослідженні ми вже згадували про залізничне сполучення у Тростянці, а саме те, що побудова залізниці була ініційована Кенігом, та якщо більш повноцінно дослідити це питання, стає зрозумілим той факт, що Леопольд лише добудував залізницю, вклавши в цю справу чималу суму. Офіційне відкриття нового сполучення та оновленої станції Смородине відбулося у 1877 році. За ідеєю Леопольда Єгоровича, Тростянець мав стати важливим транспортним вузлом, адже нагадаємо, що для нього це місто стало центральним та опорним у українських володіннях, а більшість підприємств (лісопильний, кінний та цукровий заводи) якраз таки розміщували біля залізничної артерії. Цей вузол з'єднав між собою такі важливі міста як Харків, Суми, Київ та інші, куди, та звідки Кеніг перевозив продукцію. Окрім того, важливо додати, що Кеніг для залізниці закупив 12 паротягів разом із вагонами для транспортування промислової продукції. [2, с. 126].

Для збалансованого харчування худоби потрібні були висівки та інші поживні домішки. З цією метою у 1896 році в Тростянці було збудовано вальцьовий млин. За принципом безвідходного виробництва поруч працював спиртовий завод, який за наказом Кеніга побудували у 1890 році, відомим є той факт, що робітники останнього платню отримували «натурою», як не дивно спочатку вони ремствували з цього, а з часом, певно зрозумівши, що цей спирт має високу якість, та в ціновому еквівалентно складав конкуренцію іншій випивці, почали тішитися та перепродувати за непомірно високими цінами, що змусило підприємця згодом відійти від такої платні [2, с. 114-115].

Перетворення Тростянця з сільськогосподарського на індустріальний центр потребувало створення розвинутої інфраструктури, будівництва нових закладів соціальної сфери. Кеніг вважав, що будівлі потрібні ґрунтовні з випаленої цегли, з паркетною чи кахлевою долівкою. Відповідно у Тростянці збудували два цегельних заводи, паркетну фабрику. Для ремонту устаткування та виготовлення дрібних технічних деталей були збудовані механічні майстерні, які пізніше стали машинобудівним заводом з виготовлення кубів та труб. У радянські часи тут виготовляли турбіни для ракет-носіїв. До складу майстерень Кеніга також входили:

- ливарне відділення, де виконували роботи з відливання мідних та чавунних запчастин для техніки;
- два горни, які були надсучасними навіть для європейських держав, і забезпечували ремонт трубопроводів;
- кузня на п'ять горнів;
- столярне відділення, яке було обладнане двома токарними, одним стругальним та одним свердлильним станками;
- приладдя для зварювання та різання металу;
- окрема майстерня яка була пристосована для ремонту парових двигунів та парових машин;
- теслярна майстерня;
- модельно-столярне відділення;
- водопровідна майстерня;
- окреме машинне відділення;
- телефонна майстерня;
- майстерня з ремонту залізничного транспорту;

У вище перерахованих майстернях працювало близько двох сотень висококваліфікованих працівників, які мали можливість користування додатковими соціальними виплатами які надавалися підприємством. Керували майстернями відповідно механіки, яких призначав управитель[2, с.116-117].

Для робітників які приїздили до Тростянця на сезонні роботи було збудовано казарми як в самому місті, так і в інших економіях, зокрема, у Тростянці для спеціалістів цукрового та машинобудівного заводів було зведене соціальне житло у вигляді десятка двоповерхових та одноповерхових будинків з водопостачанням, каналізацією та телефонним зв'язком через комутатор.[11, с.18]

Ці, так звані казарми були розраховані на одночасне проживання в них від 200 - 600 працівників, слід зауважити, що велика кількість таких робітників, згодом залишалася жити в Тростянці, створюючи сім'ї, та будуючи власні будинки. При казармах працювали лазні. У вихідні дні для персоналу влаштовували народні читання, на яких ознайомлювали з літературними та науковими виданнями, з їх ілюструванням за допомогою проекційного ліхтаря. Їх ініціатором була дружина головного адміністратора М.В. Папмель, наразі достеменно невідомо чи мала вона відношення до родини тих самих Папмелів, на заводі яких працював в перші роки юнацького життя Леопольд. В організації читань брали участь вчителі, бібліотекарі, літератори та навіть запрошували спеціально до свят – театралів. [5, с. 62-67]

Великі кошти Леопольд витрачав і на медицину, так в Тростянці лікарню з ініціативи Кеніга було збудовано з нуля, розміщувалася вона біля залізничного сполучення. Лікарня яка мала назву «економічна» була розрахована на 26 ліжок, з персоналу був лікар та фельдшери. Згідно з статистичними даними за 1886 рік, в лікарні лікувалося 330 хворих, та ще 1279 вдома. Окрім лікарні в Тростянці утримували «ветеринарний лазарет», в якому працював ветеринарний лікар та помічник.

У 1892 р. в зв'язку з гострою потребою, будується поруч ще одна лікарня на 30 ліжок, там була амбулаторія, аптека, терапевтичне відділення, дві палати операційних та дві хірургічні. Персонал лікарні складався з лікаря, двох фельдшерів, акушерки, двох служителів та трьох доглядальниць. Протягом 20 років очолював лікарню доктор медицини В.В.Краузе. Щорічні витрати фірми на охорону здоров'я складали 24 тис. карбованців. Станом на сьогодні, ця

будівля продовжує виконувати свої функції, наразі там приймають хворих сімейні лікарі, працює лабораторія та діагностичне відділення[11, с.18].

Отже, враховуючи вище викладений матеріал, можемо зробити висновок, що XIX століття подарувало світу багато відомих, та прагматичних особистостей, діяльність яких сприяла активному розвитку суспільно-економічного прогресу. Такою особистістю був Леопольд Єгорович Кеніг, завдяки якому майже повністю було збудовано місто Тростянець, через яке було прокладено залізницю, на сьогодні вона з'єднує такі міста як Суми та Харків. Йому вдалося відновити фактично збанкрутілі цукрові заводи, та залишити по собі дендропарк з великою кількістю рідкісних селекційних рослин. Багато будівель збудованих його коштом функціонують і до тепер.

2.2 Торговий дім «Товариство Л. Є. Кеніг — нащадки» як продовження справи Леопольда Кеніга

Леопольд Єгорович Кеніг прожив як ми вже зазначали в попередніх пунктах доволі довге життя – 82 роки, та помер у 1903 році від цілої низки хвороб, які роками його тривожили. За свого життя Леопольд ввійшов у 20 найвпливовіших підприємців російської імперії, та став одним із найбагатших меценатів тих часів. Проте, протягом всього нашого дослідження, нас не покидала думка, чи справді Кеніг був настільки «великою людиною» – будував десятки підприємств, допомагав бідним, навчав власним коштом дітей робітників? З даним питанням ми звернулися до музейних працівників які нині проводять екскурсії Гутнянським помістям.

Як виявилось, місцеві жителі переповідають, що наприкінці XIX – в перші роки XX ст., коли Леопольд Єгорович був ще живим, він звелів виселити з Шарівки 1200 селян, тобто майже все місцеве населення, спираючись на те, що вони є заколотниками та повстанцями, втім селяни знали, що підприємець дуже цінував природу, та любляв милуватися пейзажами, і аби йому не заважали «сільські халупки», звелів відправити селян у заслання до Уфимської

губернії. Багато хто з селян там і загинув, а частина тих хто повернувся додому знайшли спалені будинки, та посаджений на місті села ліс, покинувши землі селяни перебралися південніше і оселилися поблизу сучасного Мерчика, де й заснували поселення з тотожною назвою. Надалі, ми знаємо, що подібні справи розглядалися і за синів Кеніга, а саме справа так званого Марка Руденка зі Станівської економії, який у 1905 році підняв повстання проти поміщиків, підтримавши загальний страйк який відбувався в той час і на цукрових заводах, загалом страйкували тоді в усій імперії. Самого Марка за організацію селянського страйку було засуджено до декількох років каторги.

Загалом станівчани згадують, що за переказами, люди не вважали Кеніга хорошим підприємцем і тим більше не могли його назвати меценатом. Згадують, що селяни зі Станівської економії отримували мізерну плату – 10 карбованців за сезон, з цих коштів можна було купити хіба що, дві пари шкіряного взуття. Людей постійно штрафували, старожили наголошують, що в економії був шинок, і от за відвідування його в робочий час знімали тижневий заробіток, за ще одне відвідування могли і вигнати.

Після смерті Леопольда Кеніга всі його володіння разом із заводами перейшли до його синів Карла, Федора, Олександра та Юлія, які у 1904 створили товариство «Л.Є. Кеніг – Спадкоємці», власником якого став, за згодою братів, Юлій Кеніг[11, с. 15-19].

Сам спадкоємець, більшість часу проводив у Петербурзі, а керівництво українськими маєтностями доручив довіреним особам, в загальній кількості це було аж 70 чоловік, в одному лише Тростянці.

Проте, з його легкої руки в Тростянці продовжилося “велике будівництво” запроваджене батьком, так у 1905 році почалося будівництво нового культового об’єкта – нової церкви з червоної цегли на неї було виділено 1,5 мільйона рублів.

Деяких змін при Юлії зазнали умови праці робітників так, в одному із джерел знаходимо, що робочий день на цукрових заводах і у вальцьовому млині тривав 12 годин. Працювали у дві зміни з перервою на 1 годину. На

інших підприємствах робочий день продовжувався з 6 години ранку до 6 години вечора з перервою на півтори години. Заробітна плата становила у пересічного робітника 12-18 руб. на місяць, пізніше вона значно зросла. Жінки як і раніше продовжили отримувати менші заробітки 10-12 руб.

Протягом 1908-1913 років заробіток був підвищеним. Для працівників першої категорії він складав 16-25 карбованців на місяць, другої категорії 24-33 карбованці. Чисельність робітників на підприємствах неухильно зростала, і становила близько 3000 осіб, які майже повністю були селянами.

Загалом, розвитку зазнали усі підприємства які були розбудовані Леопольдом, так Юлій прагнув перевершити свого батька, і покращити кількісні і якісні показники на підприємствах. За приклад можемо взяти вальцьовий млин, який нагадаємо, побудував Леопольд у 1896 році[39, с.35-38]. Юлій провів ряд реконструкцій, після яких продуктивність зросла від 1000 до 4500 пудів зерна за одну годину. Борошно з цього млина було порівняно дорогим, сировину для нього закупували в інших господарствах, адже як ми знаємо більшість родючих земель були засаджені цукровим буряком. Станом на 1910 рік на млині виготовляли 10 сортів борошна та манну крупу. Щорічно млин виготовляв до 970 тисяч пудів продукції[11, с.15-19].

В 1912 р. на інтернаціональній виставці в Неаполі за високоякісне борошно фірма «Л.Є. Кеніг – спадкоємці» отримала Гран-прі й золоту медаль [2. с. 115]. Найвищі й середні гатунки борошна відправляли в такі райони: Московсько-Рибінський, С-Петербурзький-Балтійський, Польський і Нижньоволзький. У Північно-Західний і Київський райони йшли всі гатунки борошна, у Чорноморський район – середні, і в Азовсько – Кавказький район – середні та найнижчі. Найвищі гатунки мали попит і за кордоном. Персонал млина складався із 67 осіб.

Не випадково Кеніг одним із основних напрямків обрав саме вирощування зернових, адже з кількістю полів які тоді входили до складу економії вирощування однієї культури – буряку було б не рентабельною справою, так як наявна кількість цукрових заводів працювала з надлишком. Та і

цукру в імперії вистачало, його імпортували навіть у європейські країни. З огляду на ці та низку інших причин Кеніг розширив свою діяльність і на вирощування зернових, в першу чергу озимої пшениці. Таким чином у помісті діяла чотирьохпільна система сівозміни: пар, озима пшениця, цукрові буряки, ярові.

Як ми згадували раніше, рослини які вирощували на полях були селекційними і здебільшого ввозилися із Європи у вигляді насіння. Ячмінь здебільшого використовували для солоду, серед найвідоміших сортів фірма «Кеніг – сподкоємці» вирощували відомі на той час та одні із найприбутковіших сорти: «Шевальє», «Моравська Анна» та «Орегон». Для тваринництва вирощували здебільшого овес, насіння якого постачали з Франції та Канади, також кукурудзу «Бессарабку». В ту ж саму чергу серед цукрового буряка першість на полях економії належала сорту «Klein-Wanzleben» (від фірми Раббетге і Гізекке, Франкфурт-на-Майні).

У середньому на полях економії за 36 років урожай цукрових буряків становила 118 берковців(1 берковець = 10 пудів = 164 кг.) Під час, управління синів ця частка зроста і на 1905 рік становила 153 берковці. За той самий період середня урожайність зернових складала в розрахунку на озиму пшеницю 113 пудів[2. с, 130].

Загалом, річний обіг фірми та всіх її підприємств приблизно складав 40 млн. рублів при оплаті акцизу за цукор до 3 млн. рублів і виплати інших держаних і громадських зборів до 500 тис. руб. щороку. Але не зважаючи на такі високі прибутки, конкуренція була великою, адже в російській імперії нараховувалося десятки таких підприємств [2, с. 112]. Проте, і в самій Охтирщині конкурентів вистачало, так окрім Кеніговських підприємств на 1911 рік в повіті нараховувалося 7 цукрових, в тому числі рафінадних заводів, 7 винокурних, один з яких був казенним та близько 60 цегельних заводів, 50 парових та водяних млинів. В Сумському повіті в той самий час було аж 10 цукрох заводів, та більше 100 цегельних. Кількісно конкурувати Кеніг, а згодом і його сини змоги не мали, тому підприємства працювали на якість,

закономірно, що згодом товари з Тростянецьких та Гутнянських економій почали посідати чільне місце на внутрішньому ринку, так наприклад, молочні продукти, продавали в місті Суми, і не аби інде, а в самому центрі.

Фірма Кеніга на початку ХХ ст. стала виробляти до 6% всього рафінаду Російської імперії. При цьому її вплив на загальноросійський ринок цукру відчувався ще з 1881 р. Загалом, річний обіг фірми Кеніга оцінювався приблизно в 40 млн. руб.; фірма сплачувала щорічно акцизу за цукор близько 3 млн. руб. ; інші державні і громадські збори становили близько 500 тис. руб. При цьому особистий статок власників перевищував 21 млн. руб. Звісно цього було не достатньо, щоб стати лідерами серед інших більш впливових підприємців як Харетонинки, чи Яхненко й Семеренко. Проте, Кеніг, а згодом і його сини посідали чільне місце в імперії і входили до двадцятки найвпливовіших підприємців, маючи одну з найвищих винагород – можливість використовувати на пакуванні імперський герб.

Не полишили сини і справу батька в меценатській діяльності. Достименно відомо, що в роки Першої Світової війни на території Охтирського повіту шість лазаретів:

- 1.м.Охтирка – Народному домі -250 койко-місць.
- 2.м.Охтирка – Реміслене училище -150 койко-місць.
- 3.м.Охтирка - Винному складі -100 койко-місць.
- 4.м.Охтирка –лазарет "Союз-городов" - 135 койко-місць.
- 5.с.Тростянець –лазарет В.П. і Ю.Л.Кеніг - 100 койко-місць.
- 6.с.Тростянець –лазарет службовців маєтку Кеніга 16- койко- місць.

Зупинемося більш детально на лазаретах в Тростянці. Лазарет Віри Павлівни та Юлія Леопольдовича Кеніг знаходився на території Економічної лікарні. Він утримувався за кошти Кенігів. Завідуючим лазаретом спочатку був лікар, стацький совітник Прядкін, потім Григоій Іванович Іенсен.

Слід зазначити в списку службовців лазарету прізвище добровільної сестри милосердя Беатриса Феодоровни Бейнрот дружини бывшего адміністратора Тростянецькими маєтками Кеніга А.Х.Бейнрота. Це говорить

про те, що всі версти населення вносили посильний внесок на допомогу в тій війні. На прохання Земської управи, в зв'язку з тим, що місцеве сільське товариство не надало місце для облаштування заразного бараку, Ю.Кеніг надав в розпорядження ще 12 койко-місць в заразному відділенні Економічної лікарні.

Де знаходився лазарет службовців маєтку Кеніга, наразі точно невідомо, за спогадами старих мешканців Тростянця, він міг знаходитися в правому фігелі будинку Кеніга що за Круглим двором (зараз там краєзнавчий музей), але ця інформація не підтверджена документально. Лазарет утримувався на кошти службовців Кеніга. В штатному розкладі лазарету було 10 осіб. Лазарет функціонував окремо від лазарету В.П. і Ю.Л.Кеніг. Про це повідомляв Юлій Леопольдович земське повітове керівництво, щоб те в своїх запитах на статистичні відомості зверталися окремо до обох лазаретів. Завідувачем лазаретом службовців маєтку Кеніга спочатку була лікар С.Іваницька, потім лікар Олександра Григорівна Яковлева[45].

Під час жовтневої революції 1917 р., усе майно Кенігів – націоналізували, а спадкоємці емігрували до Німеччини [3, с. 29]. На сьогодні, Тростянецька громада має налагоджені зв'язки з родиною Кенігів, так за кошт праправнуків Леопольда, було відремонтовано бібліотеки, відновлено музейно-виставковий центр, та проведено ремонт у лікарні, а після окупації яка відбулася у березні 2022 року російськими військами, місто отримало і значну гуманітарну допомогу для містян. Окрім того родина високо цінує пам'ять свого роду, тому вже понад століття в будинку пра-пра-правнучки зберігаються предмети побуту, картини, фото та деякі прижиттєві видання як Леопольда Кеніга, так і його п'яти синів. Ці речі, часткову були повернені в Тростянецький музей, який колись слугував будинком для родини(див. Додаток У), і сьогодні доповнюють одну із експозицій.

Отже, нами було встановлено, що після смерті Леопольда, його майно разом з усіма землями перейшло у спадок до синів, які вміло продовжували виконувати батьківську справу, та внесли свою лепту в розбудову Тростянця.

Епоха розвитку тривала в Тростянці понад 30 років, і закінчилася під час революції 1917 рок, надалі місто буде забудоване радянськими будівлями, які назавжди знищать всю велич і особливий шарм який приніс в ці землі Леопольд Єгорович Кеніг.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦКУРСУ КРАЄЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ В ЗЗСО.

3.1 Роль і місце історичного краєзнавства в сучасній шкільній практиці

На сучасному етапі розвитку шкільної історичної освіти, краєзнавство займає одне з високих щаблів, оскільки воно підтримується державою та складає духовне підґрунтя процесів державотворення у сучасній незалежній Україні. Введення краєзнавчої тематики в освітню сферу сприяє національно культурному відродженню, формуванню національного світогляду та підняттю патріотичних настроїв серед молоді. Краєзнавство є однією з невід'ємних частин шкільної не лише виховної, але й навчальної програм та витікає з нормативних вимог до організації освітньо-виховного процесу, безпосередньої історичної освіти на теренах України.

Хочемо відмітити, що на сьогоднішній день в системі середньої загальної освіти краєзнавчі знання формуються як під час вивчення окремих курсів з історії краю (гурткова робота, відвідини музею, як варіативна дисципліна), так і під час вивчення такого навчального предмету як історія, його наповнення за змістом може бути досить різноманітним, адже зумовлено це, по перше специфікою історичного розвитку окремого краю, а по друге його конкретно історичними особливостями[50, С. 7-10].

Місцевий краєзнавчий матеріал має вагомую роль, адже пов'язує життя, побут, звичаї окремого населеного пункту з історією України а в деяких випадках і Всесвітньою. Введення краєзнавчого компонента до навчального плану учня та навчального закладу, допомагає загальному засвоєнню деяких питань економічного, культурного та соціально-політичного розвитку країни загалом, та власного краю зокрема[46; 50, С. 7-10].

Відмітимо, що краєзнавство являється певним комплексом наукових та науково-пошукових дисциплін, які відрізняються змістовно, та за методологією

дослідницької роботи, але всі вони в своїй сукупності ведуть до наукового та всебічного пізнання окремого краю. Предметами вивчення в краєзнавстві є:

- історичне та культурне минуле,
- мистецтво,
- населення, його побут та господарська діяльність і т. д.

Але можна виокремити один спільний та загальний предмет вивчення – край. Саме поняття «край», є умовним і його тлумачення залежить від того, хто і з якою метою його вивчає. В науці краєзнавство прийнято поділяти на комплексне та галузеве[46]. Увага історичного краєзнавства акцентується в загальному на вивчення історичної ретроспективи рідного краю. Історичне краєзнавство як складова частина від загального являє собою галузь прикладної історичної освіти, і відрізняється такими суттєвими ознаками:

- автохтонністю досліджуваних подій, які є матеріалізованими в культурних та інших пам'ятках
- постійним (діяльним) характером[46]

Таким чином, історичне краєзнавство це не лише галузь наукового пізнання, але і сфера практичної діяльності. Зауважимо, що основним завданням шкільного краєзнавства є всебічне (всестороннє) вивчення історії рідного краю, а також збір та узагальнення краєзнавчого матеріалу, шляхом пошуку, опитування, відбору матеріалу. В нашій роботі варто згадати і про такий принцип з педагогіки як краєзнавчий. Краєзнавчий принцип передбачає систематичне встановлення учнями зв'язків між вивченням загальної шкільної історії і тими знаннями які вони здобуваються в процесі безпосереднього дослідження історичного минулого рідного краю.

Розвиток краєзнавства у нашій країні взаємопов'язаний із західною педагогічною наукою, особливо вплинули краєзнавчі ідеї видатного чеського педагога гуманіста XVII ст. Яна Амоса Каменського.

Значний поштовх у впровадженні краєзнавства в освіту пов'язаний із відкриттям у 1782 р. початкових училищ у містах. Діячі народної освіти а також деякі з передових вчителів, що робили перехід від загальної шкільної практики

до експериментальних методів, починають впроваджувати та практикувати ідеї краєзнавства в школі. Першим хто почав виступати з винятковими положеннями та ідеями краєзнавства став видатний педагог та академік К. Д. Ушинський. Саме Ушинський почав насаджувати педагогічні ідеї Я. А. Коменського та Й. Г. Песталоцці у вітчизняну педагогіку[18].

Варто відзначити і той факт, що Ушинський став першим хто ввів у науковий обіг термін «батьківщинознавство» (краєзнавство). На думку академіка «у кожній місцевості сконцентровано безліч відомостей, історичного, географічного, статистичного, етнографічного характеру, такі відомості повинен вміло використовувати кожен вчитель»[18]. Також зазначимо, що саме К. Д. Ушинський дав найбільш повне та ґрунтовне теоретичне обґрунтування краєзнавчого підходу в вихованні та навчанні школярів.

Більш значущий поштовх у розвитку шкільного краєзнавства відноситься до середини ХХ ст., і пов'язаний він в великій мірі з М. Г. Русаковим та І. Т. Прусом і їхніми визначними працями «Методика краєзнавчого дослідження населеного пункту та його околиць», та «Краєзнавство як засіб виховання патріотизму» в яких автори розкрили основні напрями, форми і методи краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі а також дали оцінку природних умов, населення, господарства окремих населених пунктів.[18]

Зазначимо, що навчання з використанням матеріалу історикокраєзнавчої тематики полегшує засвоєння учнями наукових понять та закономірностей, а також є важливим засобом патріотичного виховання учнівської молоді. Завдяки використанню історико краєзнавчого матеріалу активізується пізнавальна діяльність учнів, сприяє глибокому засвоєнню школярами фундаментальних історичних знань, розкриттю та вивченню основних понять, пов'язує основні знання історії з життям та культурою.

Робота з краєзнавчим матеріалом допомагає учням встановити різноманітні зв'язки з місцевим населенням, а також стимулює їх до участі у суспільно-корисній та науковій діяльності. Джерелами такої діяльності є

екскурсії, зустрічі з відомими земляками, подорожі. Така діяльність загострює сприйняття і пробуджує творчу думку дитини[49, С. 9-12].

О. Шрамченко автор праці «Краєзнавство як складова змісту шкільної історичної освіти України» відзначає, що практика доводить: застосування краєзнавчого матеріалу з навчальною метою загострює увагу учнів до фактів та явищ навколишньої дійсності, формує в них самостійне творче мислення, практично застосовувати здобуті раніше знання в життя[50, С. 7-10]. Опіраючись на краєзнавчу тематику вчитель вносить до навчально-виховного процесу елемент живого споглядання. Краєзнавчий підхід дозволяє вести учнів від близьких, доступних для безпосереднього споглядання фактів та явищ до глибоких висновків і узагальнень, тобто організувати процес пізнання найбільш природнім та доступним шляхом.

Ю. Шимон, автор статті «Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України» виділяє наступні загальні вимоги до краєзнавчої роботи з учнями:

- набуття знань про рідний край
- єдність теорії та практики, взаємозв'язок класної та позакласної роботи
- підпорядкування навчально-виховним завданням школи
- широке використання у краєзнавчій роботі дослідницького методу;
- відповідність змісту і методів краєзнавчої роботи рівню розвитку й підготовки учнів тощо[49, С. 9-12].

Однією із головних вимог ефективності краєзнавчої роботи під час проведення спецкурсів є глибоке знання самим учителем історії рідного краю, розуміння головних закономірностей розвитку історичних процесів на даних територіях, а також методики її вивчення. Для ефективного засвоєння краєзнавчого матеріалу та уміння його відтворювати, необхідна системність його викладання, відмітимо деякі з способів викладання краєзнавства в школі:

- наступність у краєзнавчій самостійній діяльності учнів як за її змістом, так за методами та формами її роботи;

- систематичне використання краєзнавчого матеріалу на уроках та позаурочний час (робота в краєзнавчих гуртках);
- масовість, тобто участь у краєзнавчій діяльності всього педколективу і всіх учнів;
- перспективне планування краєзнавчої роботи;
- практичне застосування набутих знань[49, С. 9-12].

Зауважимо, що на сучасному етапі вивчення історії України завжди здійснюється із залученням краєзнавчого матеріалу, а історія краю вивчається, базуючись на знаннях історії всієї країни. Зв'язок історії країни і краю встановлюється насамперед через події, що мають загальнодержавне значення, але територіально локалізовані.

Отже, підсумовуючи даний пункт, слід зацентувати увагу на тому, що історичне краєзнавство займає важливу ланку в шкільній історичній освіті, адже дає розуміння витоків історії рідного краю і більш поглиблено розкриває картину історичних подій в межах того чи іншого регіону. Робота з краєзнавчим матеріалом допомагає учням встановити різноманітні зв'язки з місцевим населенням, а також стимулює їх до участі у суспільно-корисній та науковій діяльності. Підштовхує їх до самостійного вивчення краєзнавчих матеріалів під керівництвом вчителя-переметника.

3.2 Методологічні підходи в історико-краєзнавчій роботі, та викладанні спецкурсів з краєзнавчого спрямування у ЗЗСО

Краєзнавча робота в закладах загальної середньої освіти передбачає цілий спектр методів та форм. Практичний досвід педагогів переконливо доводить, що вивчення матеріалу краєзнавчого спрямування, загострює увагу учнівського колективу до певних явищ, процесів та фактів які відбувалися в їхній місцевості, а завдяки інтеграції з предметом «історія», дає змогу глибше дослідити сутність історичних процесів. Використання краєзнавчого матеріалу з виховною, розвиваючою та навчальною ціллю допомагає формувати в учнів

самостійне, творче мислення, уміння та навички практично застосовувати здобуті знання в житті[4].

Завдяки використанню матеріалів місцевого спрямування вчитель вносить в навчальний та виховний процес елементи живого споглядання. Краєзнавчий підхід допомагає вести учнів від доступних для безпосереднього розуміння фактів а також явищ до більш глибоких висновків та узагальнень, тобто процес пізнання організовується найбільш природнім та доступним шляхом. Краєзнавчі дослідження відкривають широкі можливості для самостійної пізнавальної та пошукової діяльності здобувачів загальної середньої освіти[16, с. 2-11].

Як ми вже зазначили вище – Матеріали краєзнавчого спрямування, як найбільш наочні, конкретні та близькі для засвоєння, сприяють більш глибокому розумінню закономірностей розвитку суспільства та явищ об'єктивної дійсності.

Відмітимо, що як і до будь-якої навчальної роботи, до краєзнавчої висуваються деякі вимоги, що складаються з наступних пунктів:

- надання знань про рідний край, та закономірності його розвитку в різні історичні епохи;
- єдність теоретичних положень з практичними, спільний взаємозв'язок урочних тобто класних та позаурочних завдань;
- широке застосування матеріалів краєзнавчих досліджень;
- відповідність змісту та методів краєзнавчої роботи рівню підготовки учнів;
- підпорядкування першочерговим навчальним та виховним завданням школи[9].

Варто відмітити, що однією з найголовніших вимог до ефективності засвоєння учнями матеріалу є глибоке знання вчителем історії краю, та володіння методикою його вивчення. Окрім того, вчитель повинен знати і те, що при використанні матеріалів краєзнавчої спрямованості необхідна їх системність у викладанні, а саме: систематичне використання краєзнавчого

матеріалу не лише під час уроку але й в позаурочний час; наступність у краєзнавчій діяльності учнів як за її змістом, так і за формами, методами роботи; масовість, тобто участь у краєзнавчій діяльності всього педколективу і всіх задіяних учнів; перспективне планування краєзнавчої роботи на подальші роки[4].

Як ми уже зазначали, проведення краєзнавчої роботи як під час уроку так і в позаурочний час включає різноманітні форми та методи навчання і виховання, які є зорієнтованими на поглиблене вивчення певних тем з історії рідного краю. Визначальними серед них на нашу думку є наступні:

- розробка методичної схеми та рекомендацій вивчення краєзнавчих об'єктів
- екскурсії до краєзнавчого, археологічного, історичного музеїв
- тематичні екскурсії містом та селами
- введення в навчальний процес навчально-практичної, самостійної роботи (опрацювання документів, архівних матеріалів, видань з історії краю)
- зустрічі з відомими земляками (письменники, ветерани війн, відомі науковці тощо)
- конференції, лекторії, вечори з історії рідно краю
- волонтерсько-пошукова робота (експедиції)[44, с. 33-37]

Акцентуючи увагу на думку Я. Треф'як, зазначемо, що вчителю який організовує дослідження історії рідного краю та веде відповідно уроки з краєзнавства, пропонується користуватися наступною послідовністю такої роботи, з учнями:

- Визначення першої історичної згадки про село (місто).
- Пошук історичних відомосте про заснування і назву села (міста).
- Встановлення як здійснювалася забудова села (міста).
- До яких часів відноситься поява перших будинків, архітектурних споруд.
- Визначення часу появи перших поселенців та яким було подальше їх проживання на території сучасного села (міста).

- Встановлення як зростала чисельність населення.
- Дослідити умови життя, заняття, національний і соціальний склад населення.
- Пошук інформації про вулиці і площі населеного пункту, їхню історію - Встановлення визначних історичних міст в селі (місті).
- Зростання житлового фонду, культурних закладів
- Формування архітектурного обліку села (міста)
- Пошук визначних особистостей – вихідців з рідного села (міста)[44,с. 33-37].

Під час виконання даної роботи доцільно паралельно проводити з учнями бесіди краєзнавчого тематичного спрямування, що допоможе більш обширно розглянути певний тематичний матеріал. Також відмітимо, що відбувається поглиблене засвоєння учнями краєзнавчого матеріалу і під час відвідин певного краєзнавчого об'єкту (краєзнавчі екскурсії). Підсумком можуть стати самостійні роботи учнів у вигляді рефератів, або доповідей, лекцій[36].

Теми таких робіт обираються в залежності від назви та форми об'єкту, наприклад, якщо учні розглядають тематику «Маєток Кеніга та його архітектурні особливості», то екскурсія буде відбуватися до одного із маєтків в Тростянці чи в Шарівці, після оглядин яких, можна запропонувати наступні теми рефератів, лекцій, доповідей, або ж проєктів: «Стилістичні особливості бароко (на прикладі маєтку Кеніга)», «Особливості замкового будівництва Слобожанщини», «Архітектура кінця ХІХ ст.» «Життя і побут Леопольда Кеніга» і тд.

Враховуючи вище зазначене формулювання, відмітимо, що одним із поширених в шкільній практиці засобів активізації пізнавальної діяльності на таких етапах навчання як повторення, відтворення, сприймання та осмислення нового матеріалу є самостійна діяльність учнів покликана на структурування та засвоєння матеріалів краєзнавчої спрямованості, тому доцільним на нашу думку буде застосування самостійних робіт у вигляді рефератів, доповідей, та лекцій, коли кожен з учнів підготує свою тематику з однієї теми, в такому

випадку матеріал буде розглянутий більш обширно, та дослідженим з різних сторін[4].

Однією із найскладніших форм у краєзнавчій роботі як за своєю наповненістю так і за методологією є шкільна експедиція, тому проводиться воно досить не часто, навчальні заклади її або оминають, або ігнорують. Експедиція має пошуково-дослідницьку спрямованість, та є найбільш поширеною формою збору історичного краєзнавчого матеріалу. В основу пошуково-дослідницької роботи покладено самостійну діяльність кожного з учасників. Під час експедиції учні:

- спостерігають за життям населення
- проводять огляд предметів матеріальної, культурної спадщини
- збирають історико-етнографічний матеріал
- формують у письмовому вигляді тему дослідження
- готують історико-етнографічні нариси, реферати, доповіді, альбоми,

презентації.[9]

За змістовою наповненістю шкільні експедиції можна поділити на, історичні, археологічні, фольклорні, археографічні, та етнографічні. За методологічними особливостями організацію та проведення експедиції складається з трьох етапів, а саме з підготовчого, польового (пошукового), камеральної обробки і звіту.

Під час підготовчого етапу розглядаються організаційні питання. В цей час учні ознайомлюються з завданнями та метою експедиції, визначаються з темами дослідження, ознайомлюються безпосередньо з літературою, картами архівними матеріалами, разом з вчителем складають попереднє планування. Підготовку учнівського колективу проводять у теоретичному та практичному напрямках[43].

Відмітимо, що глибокі знання джерельних матеріалів, є одним із головних елементів підготовчого етапу до експедиції. На підготовчому етапі особливу увагу слід надати питанням практичного характеру. Підготовка учнівського колективу відбувається за двома напрямками, під час яких з

учнями проводяться згідно календарно-тематичного планування практикуми та практичні заняття, які в свою чергу можуть відбуватися у вигляді: тренувальних, навчальних, і самостійних зайнять на яких, учні самостійно читають літературу, де дані описи предметів матеріальної культури або розкриваються методи їх описання, проводяться практичні заняття в музеї, де кожен учень, отримавши відповідні предмети матеріальної культури, повинен їх докладно описати, сфотографувати. З цією метою проводяться навчальні екскурсії в музей.[4]

Зазначмо, що дозвіл до проведення подібних робіт повинен надати директор навчального закладу разом зі згодою педагогічної ради. Саме директор має затвердити маршрут, місце та попередній план проведення експедиції. Етап підготовки до експедиції повинен завершуватися складанням програми в якій буде зазначена мета та тема експедиції, визначено маршрутні шляхи, також потрібно визначити приблизний час, перерахувати основні види матеріалу який буде зібрано в загальному, обов'язково потрібно зазначити склад експедиції з можливим поділом на групи та підгрупи[37].

Наступний етап це відповідно сама польова експедиція він включає в себе такі види робіт як, підбір інформаторів, запис згадок, анкетування, особистісний огляд і фіксацію предметів матеріальної культури, складання планів таблиць, діаграм, схем, карт пункту, земельних угідь, маршрутів, походів, району роботи експедиції, збір колекцій для музею, занесення їх в польовий опис, ведення польового щоденника, опис предметів матеріальної культури, складання паспортів знахідок, тощо[4].

Третій і останній етап полягає в самостійному обробітку отриманої інформації учнями, на цьому етапі здобувачі повної середньої загальної освіти самостійно структурують матеріал, компілюють зібрані відомості, створюють розгорнуті реферати, доповіді, альбоми, з можливим подальшим виступом перед аудиторією, в свою чергу вчитель готує розгорнутий звіт перед дирекцією школи та пед радою. Окрім вищезгаданих екскурсій експедицій та рефератів, на спецкурсах при вивченні краєзнавчої тематики, на нашу думку,

буде доцільним застосування такої педагогічної технології як проектне навчання.

Проектне навчання ґрунтується на розробці, а в подальшому самостійному створенні учнем під контролем вчителя, нових продуктів які можна характеризувати за їх практичним значенням та новизною. Проектне навчання будується за наступною схемою:

- Постановка проблеми
- Створення проекту
- Пошук інформації
- Узагальнення, компіляція інформації
- Презентація отриманого результату[9].

Загалом, в основу поняття «метод проектів», вкладена ідея, яка відображає і сутність поняття «проект», його прагматичну спрямованість на отримання результату, шляхом вирішення тієї чи іншої теоретично-значущої проблеми. Першочергово, для досягнення даних завдань, необхідно навчати дітей самостійному мисленню, знаходженню нових шляхів вирішення, що неможливо без широкого кругозору, який учні розвивають починаючи з дошкільних закладів освіти, поступово, з кожним роком отримуючи новий багаж знань. Отже, проектне навчання це не лише про конкретну методику, а ще й про загальний розвиток учня. А весь успіх від застосування методу проектів залежить ще й від того, чи є учнівський колектив згуртованим, наскільки високим є їх рівень розвитку, та від особистого бажання кожного з суб'єктів діяльності.

Власне, якщо говорити детально за саму технологію метод проектів, то вона вміщує в себе сукупність дослідницьких, пошукових, та творчих методів, тому цю технологію, можна розуміти ще й як технологію, яка сприяє творчому розвитку учнів. Окрім того, будь яка проектна технологія передбачає обов'язкове представлення результатів, форми якого учень чи учні можуть обирати самостійно. Якщо ж говорити за роль учителя, то в загальному розумінні, вміння використовувати даний метод, з досягненням певних

результатів є показником високої кваліфікації, прогресивних педагогічних поглядів, й спрямованості творчого розвитку.

Проекти, що виконуються під час вивчення історії класифікуються за різними ознаками. Так проекти за своєю типологією поділяються на: дослідницькі, творчі, інформаційні, технологічні, практико-орієнтовані. Також типологічні особливості проектів залежать і від кількості учасників, прийнято виокремлювати індивідуальні та групові проекти, при цьому слід пам'ятати, що успішність проекту залежить від коректності підбору учасників, тому вчителю в першу чергу потрібно прислухатися до бажання учнів співпраці з певними учасниками проектної групи. Окрім того, проекти поділяються і за часом створення від короткотривалих до довгострокових, останні можуть виконуватися строком до одного року. Виходячи з вище викладеного матеріалу, систематизуємо навчальні проекти в одну, загальну класифікаційну таблицю за їх характерними особливостями. (Див таб. 1)

Класифікація навчальних проектів

Параметр	Вид проекту	Характеристика	Результат
За кількістю учасників	• індивідуальний	Уся проектна діяльність виконується одним учнем	Залежить від виду діяльності яку виконує учень
	• груповий	Покладений на виконання групою учнів, між якими розподіляються ролі та обов'язки.	Залежить від виду діяльності
За характеристикою виконуваного проекту.	• Дослідницький	Передбачає активну науково-пошукову роботу, спрямована на виконання творчих завдань	Доповіді, реферати, наукові статті і тд.

	<ul style="list-style-type: none"> Інформаційний (ознайомчо-орієнтовний) 	Передбачає активну науково-пошукову роботу, проте не передбачає дослідницької діяльності	Реферати, доповіді, повідомлення
	<ul style="list-style-type: none"> практикоорієнтований (прикладний) 	Результат діяльності та структура проекту чітко визначені. Функції розподілені між учасниками.	Виставка робіт, стінгазета, листівка і тд.
	<ul style="list-style-type: none"> Ігровий 	Учні окремо працюють над виконанням завдань, після чого результати розігрують у рольовій формі.	Доповіді, буклети, вистави, виставки і тд.
	<ul style="list-style-type: none"> Творчий 	Зміст і структура спрямовані на креативність, створення нових ідей та бажання працювати з важкими завданнями	Збірки, сценарії, винаходи.
За тривалість виконання	<ul style="list-style-type: none"> Міні-проект 	Виконується за короткий термін, зазвичай за 1 урок.	Залежить від виконаної діяльності та галузі знань
	<ul style="list-style-type: none"> Короткостроковий 	Виконується в позаурочний час у межах вивчення теми	Залежить від виконаної діяльності та галузі знань
	<ul style="list-style-type: none"> Довгостроковий 	Виконується в позаурочний час протягом тривалого часу (рік і більше).	Залежить від виконаної діяльності та галузі знань

		Більше підходить для вивчення змін геофізичних, фізичних, хімічних показників конкретного природного об'єкта.	діяльності та галузі знань
За функціональними особливостями	• Навчальний	Виконується зазвичай впродовж певного періоду	Залежить від виконуваних завдань
	• Контролюючий	Реалізується в ході поточного та підсумкового контролю	Різномірно завдання
За кількістю етапів	• Триетапні	Складаються з етапів: - підготовчого, - виконавчого, - презентаційного	Залежить від виду діяльності
	• П'ятиетапні	Має етапи: - підготовчий (вироблення концепції); - складання плану проєкту; - впроваджувальний (реалізація); - контроль і корекція; - заключний	Залежить від виду діяльності
За Предметнозмістовною областю	• Монопроєкти	Реалізуються в межах одного навчального предмета	Залежить від виду діяльності
	• Міжпредметні проєкти	Виконуються виключно в позаурочний час під керівництвом фахівців з різних галузей знань	Залежить від виду діяльності

Таблиця 1.

Зауважимо, що така діяльність передбачає низку умовних етапів які слід обов'язково враховувати вчителю при проведенні проектної роботи, а саме:

- Пошуковий. Під час якого вчитель разом з учнями визначається з темою проекту (проектів). Здійснюється пошук та аналіз проблеми, поставляється загальна мета проекту (проектів)

- Аналітичний. На даному етапі відбувається безпосередній збір та вивчення інформації, здійснюється пошук оптимального способу досягнення мети, будується алгоритм подальшої діяльності, складається загальний план реалізації проекту.

- Практичний. Відбувається виконання запланованих завдань. Вчитель здійснює контроль якості виконання, вносить корективи(за необхідності).

- Презентаційний. Під час презентаційного етапу відбувається підготовка матеріалів, здійснюється презентація проекту, визначаються можливості щодо використанні проектів у культурному, навчально-виховному та науковому середовищах. Вчитель здійснює аналіз виконання роботи, оцінює якість та цілісність проекту[9].

Таким чином, історико-краєзнавча робота в школі передбачає цілий спектр методів та форм успішного проведення навчальної та виховної роботи серед учнів як середньої так і старшої ланок. Під час вивчення краєзнавчої тематики вчитель застосовує такі форми як екскурсі, написання рефератів та доповідей, краєзнавчі історико-пошукові експедиції, проектне навчання і тд. Під час яких вчитель слідує загально розробленій методиці проведення конкретних форм краєзнавчої роботи.

3.3 Аналіз авторської розробки спецкурсу для ЗЗСО «Історія Тростянецьчини в контексті промислового розвитку (XIX - перша половина XX ст.)»

Сьогоднішній освітній вимір нашої держави, цілком зорієнтований на стандарти європейської освіти, втім вкрай необхідні запозичення відбуваються і

з більш віддалених держав – США, Японія, Китай. Широкого вжитку набувають нетрадиційні методи та форми урочної та позаурочної діяльності, що спонукає педагогів до освітніх пошуків та освоєння методології не лише Західної освіти, а й загалом світових стандартів. Серед таких запозичень, чільне місце посідають спецкурси, які є більш ближчими до методології вищої школи, проте мають місце і в закладах загальної середньої освіти.

Спецкурс у широкому розумінні – навчальний курс, що доповнює зміст навчального предмета державного освітнього компонента та є обов'язковим для вивчення учнями всього класу. У системі профільного навчання спецкурси – це курси профільного доповнення змісту.

Спецкурс – спеціальна дисципліна – навчальна обов'язкова дисципліна, що охоплює яку-небудь конкретну галузь знань інваріантної частини навчального плану з обов'язковим введенням до розкладу і записом в журнал.

Спецкурси, так само як і факультативи є варіативною складовою навчального плану кожного учня, адже на сьогоднішній день ми йдемо по індивідуальній траєкторії – коли учні, за можливості закладу, мають змогу обирати додаткові дисципліни в межах навантаження. Після введення обраного спецкурсу до навчального плану, він стає обов'язковим, не залежно від обраного дитиною профілю.

Загалом спецкурси в ЗЗСО спрямовані на:

- розвиток навчальних здібностей та пізнавальних інтересів учня
- поглиблене вивчення окремих частин, чи питань з основного курсу (наприклад «Історія східнослов'янських народів»)
- формування стійкого пізнавального інтересу до окремого предмету
- підготовці до подальшого здобуття певної професії (наприклад археолога, історика і тд.)

На сьогодні, кожен учень має змогу обрати потрібні, чи цікаві йому спецкурс, вибір тематики має бути вільним. Дана технологія була перейнята з досвіду США, де добре себе зарекомендувала. Проте кожен учень має пам'ятати, що спецкурс враховується до його індивідуальної освітньої

траєкторії, тобто – після зарахування, учень відвідує спецкурс так само як інші уроки у зазначений час, оцінювання є тотожним до інших предметів, з обов'язковим записом у щоденник та журнал.

Будь які спецкурси базуються на сучасних досягненнях певної галузі яка вивчається, а отже вимагає від вчителя постійного збагачення знань шляхом підвищення кваліфікації, що дає змогу на загальних засадах вести предметні спецкурси. Вчитель має мати відмінні знання та вміння працювати з додатковою літературою, адже зазвичай такі предмети не мають окремих підручників, тому навчальний матеріал надається виключно вчителем, за погодженням з керівником ЗЗСО та затверджується на педагогічній раді.

Будь-яка розробка спецкурс має містити обов'язкові структурні елементи, а саме:

- актуальність;
- мету;
- завдання;
- перелік методологічних підходів;
- перелік літератури;

Крайнім етапом є розробка програми курсу, яка має задовольняти дидактичним принципам (поєднання науковості та доступності, наочності, систематичності і послідовності, міжпредметних і міжциклових зв'язків і т.д.), доповнювати знання здобуті підчас вивчення основного предмету, створювати умови для подальшого застосування отриманих навичок у професійній діяльності, та опиратися на сучасні догми науки, сприяти формуванню в учнів здатності до науково-дослідної діяльності.

В рамках вище зазначеної інформації та для забезпечення всебічного вивчення об'єкту нашого дослідження, нами було розроблено спецкурс краєзнавчого спрямування з поглибленим вивченням промислового та соціально-економічного розвитку східно-українських земель у другій половині XIX – 20-х роках XX століття (« Історія Тростянецьчини в контексті промислового розвитку (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.)»)

Мету спецкурсу ми вбачаємо у всебічному вивченні аспектів промислового розвитку Тростянечини в тому числі в роки управлінської діяльності Леопольда Єгоровича Кеніга та його синів у другій половині XIX на початку XX століття, шляхом підвищення знань з історії рідного краю, засвоєння національних цінностей: української культури, мови, прищеплення шанобливого ставлення до історичної пам'яті, формування постійного пізнавального інтересу не лише до історії рідного краю, а й до предметної галузі загалом, розвитку навичок науково-пошукової роботи.

Таким чином, у ході реалізації мети курсу вирішуються завдання:

- виховувати в учнів здатність до повноцінного аналізу конкретно історичних процесів які відбувалися в регіоні їхнього проживання;
- сприяти формуванню в учнів досвіду самостійності (індивідуальної та колективної) шляхом проектної та дослідницько-пошукової роботи;
- розвивати здатність школярів до критичного аналізу інформації.

Існує кілька методологічних підходів до дослідження краєзнавчої тематики у контексті викладання спецкурсу чи факультативу, серед яких найбільш поширеними є:

- історичний підхід, який розглядає розвиток краю в історичній перспективі, звертаючи увагу на зміни територіальної організації, населення, політику, економіку та культуру протягом певного часу;
- географічний підхід – аналізує природні умови та географічні особливості краю, включаючи ландшафти, клімат, гідрологію, ґрунти, рельєф та інші географічні фактори, які впливають на розвиток території;
- етнологічний підхід – зосереджується на вивченні культурних особливостей народів, що проживають в краї, їхніх традиціях, мовах, звичаях, релігійних віруваннях та матеріальній культурі;
- соціологічний підхід, аналізує соціальні та економічні аспекти життя населення краю, такі як демографічні характеристики, зайнятість, виробництво, освіта, охорона здоров'я, соціальні структури та інші аспекти суспільства;

- культурологічний підхід, вивчає культурні цінності, мистецтво, літературу, архітектуру, музику та інші форми творчості, що відображають культурну спадщину території. Кожен з цих підходів має свої особливості і використовується для більш глибокого дослідження конкретних аспектів курсів краєзнавчого спрямування[36].

Основою для будь-якої дисципліни, є джерельна база, тобто ті праці, видання чи конкретні писемні, усні чи матеріальні джерела які розкривають аспекти матеріалу, що вивчається. Серед видань які можуть використовуватися підчас вивчення спецкурсу (« Історія Тростянецьчини в контексті промислового розвитку (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.)»), чільне місце слід виокремити дослідженням місцевих краєзнавців, особливо змістовними на наш погляд є праці Артюшенка М.М, А.О. В'юника, Г.І. Шелесту, З.Ф. Охріменко, О.В. Коробейника та ін. Окрім того, особливу увагу слід надавати і історичним нарисам та здобуткам краєзнавчих шкільних гуртків, які проводили збір свідчень очевидців певних подій, їх роботи є особливо цінними, .

Звісно, список літератури може бути доповненим у залежності від нових здобутків та наукових відкриттів місцевих краєзнавців. З огляду на вище зазначений матеріал, можемо сформуванати календарно-тематичне планування для нашого спецкурсу, яке подаємо у нижче наведеній таблиці(Див таб. 2)

Календарно-тематичне планування зі спецкурсу для ЗЗСО І-ІІ ступенів

Історія Тростянецьчини в контексті промислового розвитку (XIX - перша половина XX ст.) (35 годин на рік (1 година на тиждень)) 9 клас			
№	Тема уроку	Домашнє завдання	Примітка
1.	Вступ. Перші поселення на території Тростянецьчини. Виникнення Тростянця. Власники Тростянця у XVIII-XX ст.		
Розділ 1. Територіально-адміністративні особливості Тростянецьчини (XIX -			

перша половина ХХ ст.)			
2	Тростянецькі землі у власності Кеніга. Формування системи економій. Особливості устрою.		
3	Лісові угіддя. Різноманіття та сфера використання лісових насаджень.		
4	Частка полів та пасовищ у складі економій. Зрошувальна система. 11-пільна сівозміна.		
5	Практична робота: Міні-проект: «Фото-колаж - Тростянець наприкінці ХІХ –у першому десятилітті ХХ ст. »		
6	Транспортна система. Особливості розташування транспортних артерій. Лебединський шлях. Перша залізниця		
7	Узагальнення. Тематичний контроль.		
Розділ 2. Промислова забудова, технічні та технологічні новаторства.			
8	Цукрові фабрики Тростянця. Використання парової системи. Ринки збуту. Архітектурні особливості побудови за новими стандартами		
9	Деревообробна галузь. Паркет та його виробництво, пакувальний папір та обробка цільного дерева.		
10	Тваринництво. Особливості побудови кінних заводів та ферм. Нові породи коней та їх використання у аграрному секторі.		
11	Промислові об'єкти в економіях Кеніга.		
12	Паровий двигун та парові машини, їх значення для		

	промисловосі.		
13	Практична робота: Створення синхронізованого путівника краєзнавця – «Тростянець-промисловий». Робота з віртуальними картами.		
14	Узагальнення. Тематичний контроль		

Таблиця 2.

Таким чином, запропонований нами календарно тематичний-план, є пристосованим до програми 9 класу, та цілісно відображає тенденції розвитку Тростянця як одного із промислових центрів Слобідської України. Зазначмо, що матеріал розрахований на 35 годин, тобто на один навчальний рік. Загалом, пропонуємо об'єднати весь курс у 5 тематично-пов'язаних між собою розділів, а саме:

- Розділ 1. Територіально-адміністративні особливості Тростянеччини (XIX - перша половина XX ст.)
- Розділ 2. Промислова забудова, технічні та технологічні новаторства.
- Розділ 3. Соціально-культурне життя Тростянеччини в період промислового розвитку
- Розділ 4. Економічний розвиток
- Розділ 5. Торговий дім «Товариство Л. Є. Кеніг — нащадки» (промислово-економічна складова).

За плануванням, передбачено проведення 6 практичних робіт, а саме це проведення 2 міні-проектів, роботу з інтерактивними картами та екскурсійними програмами, онлайн екскурсія однією з економій, створення лепбуків, створення діаграм за економічними та промисловими показниками та проведення круглого столу «Кеніг – промисловець-меценат, чи експлуататор?»

Побудована нами структура спецкурсу, як найкраще допоможе вивчити та засвоїти знання про історію Тростянеччини, в тому числі в контексті

промислового розвитку (XIX - перша половина XX ст.). Загалом, поєднання різних методів, таких як: робота з джерелами, перегляд виставок та окремих музейних експонатів, спілкування з місцевими жителями та вивчення особливостей історичних процесів окремого регіону, допоможе глибше засвоїти знання не лише з історії, але і інших дисциплін, таких як географія, економіка і тд..

Отже, під час наукової роботи нам вдалося скомпонувати методологічні підходи до проведення спецкурсів у ЗЗСО, які репрезентовано в широкому спектрі наукових статей та напрацювань краєзнавців-практиків та деяких методистів. На основі яких, ми розробили власний спецкурс для ЗЗСО, який спрямований на поглиблення не лише знань з краєзнавства, але й інших навчальних предметів, та відображає усі аспекти промислової розбудови міста.

ВИСНОВКИ

Вирішення поставлених у роботі завдань дає змогу сформулювати узагальнюючий висновок:

1. Проаналізувавши соціально-економічні, та політичні мотиви які вплинули на становлення Леопольда Єгоровича Кеніга як підприємця, з'ясували конкретно-історичні відомості з його біографії. Кеніг народився в родині етнічних німців, та все своє дитинство провів в німецькому кварталі Петербургу, де й здобув освіту. Дізналися, що велика кількість високопоставлених підприємців та купців, що мешкали в імперії мали європейське походження, більшість серед згаданих становили німці, тому цей фактор був визначальним для Леопольда.

Враховали, що Батько Кеніга який був пекарем, мав зв'язки із власниками цукроварних підприємств, ми дійшли думки, що це неабияк допомогло у становленні промислової кар'єри майбутнього мецената. Значення в цьому аспекті мали і вольові якості ще юного Леопольда. Маючи лише мрію і невеликі статки, він крок за кроком почав їх примножувати, в якійсь мірі віддаючи власне здоров'я та юність, щоб отримати знання, а головне практичний досвід.

2. Схарактеризували внесок Леопольда Кеніга в промислово-суспільне життя Слобожанщини. Визначивши головні аспекти промислового пошуку підприємця, дізналися мотиви, що спонукали його до викупу земель в Харківській губернії. Встановили, що на викуплених землях цукрозаводчиком було створено близько 20 економій а яких діяли: рафінадні (Тростянець, Гути), цукрові (Тростянець), кілька винокурних, пивоварний, лісопильний, паркетний, цегельний, кінний заводи, млин, велика кількість крамниць та дві садиби в Тростянці і селі Шарівка (нині Богодухівський район Харківської області). Опрацювавши джерельну інформацію з'ясували, що на підприємствах та заводах працювало декілька тисяч робітників, які були забезпечені житлом та соціальним захистом.

Визначили головні аспекти меценатської діяльності підприємства, до яких віднесли : освітні, медичні та агро-технічні перетворення в громаді, які були спрямовані на покращення життя населення, заохочення до праці та охоплення освітою сільського населення.

3. Зясувавши вплив діяльності Кеніга в цілому, та його родини зокрема на суспільно-економічний та промисловий розвиток тростяниччини, довідалися, що сучасні терени громади, за часів Кеніга були представлені вісьмома економіями в яких діяли: два цукрові заводи, парова паркетна фабрика, гуральня, пивоварний завод, фабрика з виробництва пакувального паперу, лісопильний завод, комплекс фермерських угідь, кінний завод, дизельна станція, комутатор, паровий млин, да водяні млини, було проведено електрику, а також залізницю для якої було закуплено паротяги.

Окрім того, зазначили, що за часів Кеніга та його синів, діяла низка майстерень (деякі існують і нині), серед яких: ливарне відділення, де виконували роботи з відливання мідних та чавунних запчастин для техніки; два горни, які були надсучасними навіть для європейських держав, і забезпечували ремонт трубопроводів; кузня на п'ять горнів; столярне відділення, яке було обладнане двома токарними, одним стругальним та одним свердлильним станками; приладдя для зварювання та різання металу; окрема майстерня яка була пристосована для ремонту парових двигунів та парових машин; теслярна майстерня; модельно-столярне відділення; водопровідна майстерня; окреме машинне відділення; телефонна майстерня; майстерня з ремонту залізничного транспорту.

4. Дали об'єктивну оцінку діяльності родини Кенігів, на українських землях, зясувавши маловідомі факти з життя не лише Леопольда, а й його синів. Встановили, що після смерті Леопольда у 1903 році, всі землі, підприємства та маєтки перейшли у власність його синів Карла, Федора, Олександра та Юлія, які у 1904 створили товариство «Л.Є. Кеніг – Спадкоємці», власником якого став, за згодою братів, Юлій Кеніг. З 1904 по 1917 роки, економії продовжували існування за ustalеним порядком – розбудовувалися та оснащувалися за

новими технологіями заводи і фабрики, збільшувалася кількість агро-технічних засобів виробництва, зростала кількість робітників, будувалися школи та церква.

Зазначили негативні аспекти, які прослідковуються у біографії родини, так Леопольд за власним бажанням відправив у заслання 1200 жителів села Шарівка, а його сини проводили каральні дії проти мітингуючих жителів економій, що викликало негативне ставлення місцевого населення до підприємців.

5. Скомпонувавши методологічні підходи до проведення спецкурсів у ЗЗСО, які репрезентовано в широкому спектрі наукових статей та напрацювань краєзнавців-практиків та деяких методистів, розробили власний спецкурс для ЗЗСО, який спрямований на поглиблення не лише знань з краєзнавства, але й інших навчальних предметів, та відображає усі аспекти промислової розбудови міста.

Виокремили та проаналізували основні підходу до роботи з краєзнавчим матеріалом та надали рекомендації щодо застосування методичних підходів у краєзнавчих дослідженнях.

Таким чином, вищеперераховане дає змогу засвідчити, що шляхом виконання завдань було досягнуто поставленої у вступі мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архіви України. Співвідношення понять «документ» та «історичне джерело»/ за заг. ред Г.М Швецова-Водка. 2005, 191с.
2. Артющенко М.М .Старожитності Тростянецьчини. Тростянець: 2002. 498с.
3. Артющенко М.М. Нариси історії міста Тростянець. Суми: Вид-во СумДУ, 2010.152 с.
4. Біла С. На допомогу вчителю історії. Методика проведення краєзнавчих досліджень. *Трускавецький вісник*. – 2011. URL: <https://protruskavets.org.ua/na-dopomohu-vchytelyu-istoriji-metodyka-provedennya-krajeznavchyh-doslidzhen/> (Дата звернення; 23.08.2023)
5. Вейсбер Б. С., Нестеренко П. А., Стефанов П. А.. Ои Десны до Ворсклы: путеводитель. Харьков: Прапор. 1986. 127 с.
6. Вюнiк А. Білка Слобода Тростянецького району Сумської області. Тростянець: 2004. 312с.
7. Георг Леопольд Кенiг: цукровий король. URL: http://panglos.ucoz.ua/publ/proza/slobozhanski_istoriji/georg_leopold_kenig_cukrovi_j_korol/90-1-0-1315 (Дата звернення; 14.09. 2023)
8. Гурбик А.О., Огуй О.Д. ДЕСЯТИНА [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2004. - 688 с.: іл.. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Desyatyna> (Дата звернення: 27.11.2023)
9. Дячук Т. І. Організація історико-краєзнавчої та пошукової роботи в школі URL: <https://naurok.com.ua/organizaciya-istorikokrajeznavcho-ta-poshukovo-roboti-v-shkoli-z-dosvidu-roboti-105770.html> (Дата звернення: 13.06.2023)
10. Енциклопедія сучасної України URL: <https://esu.com.ua/article-53407> (Дата звернення: 13.06.2023)

11. Євсюков А.В. Підприємства Тростянецького маєтку фірми "Л.Є. Кеніг – спадкоємці". // Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. Ч. 2 : у 2 томах (Суми – Курськ, 18 квітня 2014 р.) / ред. колегія : В.М. Власенко, В.Б. Звагельський, Р. Камберова та ін. – Суми – Курськ : Сумський державний університет, Південно Західний державний університет, 2014. – Ч. 2, Т. 2. – 152 с. – 15-19 с.

12. Завод; Фабрика Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш ; за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів: 2010. 199 с.

13. Історичне джерелознавство: Підручник / Авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. 488 с.

14. Кіяшко І.А. Станова на тлі історії рідного краю. Суми: 2004, 213.

15. Книги про сина пекаря, що робив найкращий рафінад URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3357101-knigi-pro-sina-pekara-so-robiv-najkrasij-rafinad.html> (Дата звернення: 17.10.2023)

16. Кочерга Є. В. «Мозковий штурм» як ефективний метод навчання. *Вісник Науково методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту* №27.2017. URL:<http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7036/1/Kocherha%2035-38.pdf>. (Дата звернення: 27.10.2023)

17. Краткий очерк Тростянецького имения Л. Е. Кенига. Харьков: 1887.

18. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм: навч. посібн. Київ: Вища шк., 1994.

19. Кушнарєнко, Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підруч. Київ : Знання, 2007. 502 с.

20. Левитский В. Ф. К вопросу об экономическом значении крупных и мелких заводско-земледельческих хозяйств. Харьков: Тип. А. Дарре, 1907. 37с.

21. Леопольд Егорович Кёниг (1821–1903)

URL:<http://www.keneman.com/Leopold-Yegorovich-Koenig.html> (Дата звернення: 27.10.2023)

22. Леопольд Кеніг: історія "цукрового короля" Харківщини. Харків: Науку у виробництво №8 (14) серпень, 2018. 47-49 с.

23. Лисенко М.С. Л. Є. Кеніг – підприємець і меценат (1874-1903 рр.) Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. 168 с.

24. Маєток // Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970—1980.

25. Матвієнко-Гарнага Федір. Краєзнавство і краєзнавча робота. Київ: 2008. №40. С. 2-11.

26. Медведєв І.А. Шевлякова Н. А. до двохсотліття з дня народження Л. Е. Кьоніга: історико-біографічні розвідки. Сумські історико-краєзнавчі студії. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Суми, 28 жовтня 2021 р.) / Редкол.: Д. В. Кудінов (голова), О. М. Ключко, М. А. Михайліченко, В. О. Оліцький. Суми: ФОП Цьома С.П., 2021. 468 с.

27. Михайловський О.В. Роль етнічних німців у соціально-економічному розвитку Сумщини. Сумщина від давнини до сьогодення: проблеми ідентичності, ментальності, самосвідомості: матеріали обласного круглого столу з нагоди відзначення 80-річчя створення Сумської області (м. Суми, 30 січня 2019 року) / за ред.: С.В. Драновська, Л.М. Чхайло. Суми : НВВ КЗ СОШПО, 2019. 214 с.

28. Не сахаром единым, или еще раз о Кениге. URL: <https://nakipelo.ua/uk/ne-saharom-edinym-ili-eshhe-raz-o-kenige-2/>(Дата звернення: 11.10.2023)

29. Овчаренко О.П., Кіяшко І.А. Короткий нарис з історії села Станової. Суми: 2004. 148 с.
30. Описание Гутянского имения Л. Е. Кенига. Часть 1. Сельское хозяйство и лесоводство. Харків: Тип. А. Дарре, 1897, 332 с. 4.
31. Описание Гутянского имения Л. Е. Кенига. Часть 2. Технические производства. Харків: Тип. А. Дарре, 1897, 178 с.
32. Орлов М.М “Лесное хозяйство в Харьковских имениях Л. Е. Кенигъ – наследники”, Петербург: 1913. 185с.
33. Папакін Г.В. Зображувальні (візуальні) джерела: Енциклопедія історії України: Україна— Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2019, 842 с.
34. Папакін Г.В. писемні джерела: Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2019. 842 с.
35. Паровая паркетная фабрика массивных паркетов и лесопильные заводы. Л. Е. Кениг и Наследники. Тростянец. Харьковской губ., при станции Смородино. Южных железных дорог. 1913 г. 36 с.
36. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі: Навчально методичне видання.Київ: Генеза, 2009, 328 с.
37. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2011. 338 с.
38. Пушкарь-Браунинг В.И. Кениг Леопольд Егорович. 1821–1903. Харьков : Точка, 2018. – 123 с. : ил.
39. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І.С. Зуляка. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017.
40. Список фабрик и заводов Российской Империи. / под. ред. В.Е. Варзара. Спб.: Типография В.Ф. Киршбаума (отделение), 1912, 720 с.
41. Супик Л. Б. Використання історичного краєзнавства на уроках історії

URL:

https://zubrianskiynvk.at.ua/blog/vikoristannja_istorichnogo_kraeznavstva_na_uroka_kh_istoriji_i_chast/2016-01-06-10. (Дата звернення 12.04.2023)

42. Технические предприятия Тростянецкого имени фирмы "Л.Е. Кениг и н-ки" / под. ред. М.И. Кузнецова. Харьков: 1913. 325 с.

43. Топузов О. Теоретико-методологічні засади вивчення національного краєзнавства в школі. 2011.

44. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в школі. Історія в школах України. 2002, 33-37с.

45. Тростянецькі лазарети Кеніга Першої світової війни URL: <https://ntgazeta.com.ua/trostjanechchina/319-trostjaneck-lazareti-kenga-pershoyi-svtovoyi-vjni.html> (Дата звернення 12.04.2023)

46. Уривалкин О. М. Історичне краєзнавство: навч .посібн. Київ: КНТ, 2006. 296 с.

47. Харьковская губерния: стат. справочник. СПб.: Тип. стат. комитета, 1903, 499 с.

48. Харьковский календарь на 1905 г. Х.,1904.

49. Шимон Ю. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України Київ: 2011, 233 с.

50. Шрамченко О. Краєзнавство як складова змісту шкільної історичної освіти України. Історія в школі: 2012.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Леопольд Єгорович Кеніг 1821-1903рр.

Батьки Леопольда Кеніга. Йоган Георг Кеніг та Елізабет Вебер

Кароліна Папмель – дружина Леопольда Кеніга

Перший цукровий завод Леопольда Кеніга

Цукор-рафинадний завод Леопольда Кеніга в Петербурзі

Цукрові заводи Леопольда Кеніґа в Тростянці

Картографічне зображення маєностей Кеніга в книзі М. М. Орлова “Лесное хозяйство в Харьковских имениях Л. Е. Кенига – наследники”, виданої в 1913 році.

Становая. Бывший пивоваренный заводъ.

Пивоварний завод Леопольда Кеніга в Станівській економії

Рис. 42. Тростянецький лісопильний завод при станції Смородино Южнихъ жел. дор.

Лісопильний завод Леопольда Кеніга в Троцтянці

Садиба Кеніга в Тростянці (фото, квітень 2022р.)

Додаток Н.

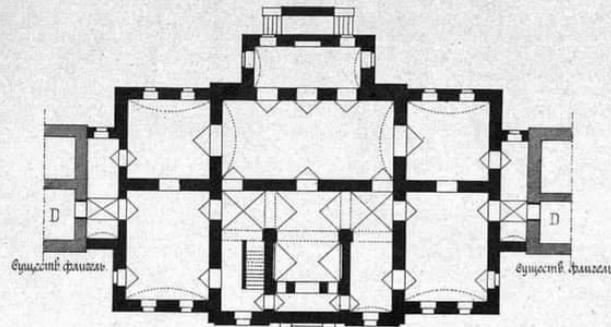
Садиба Кеніґа в Шарівці, Харківська обл.

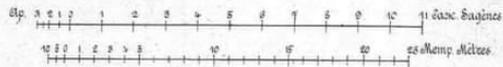
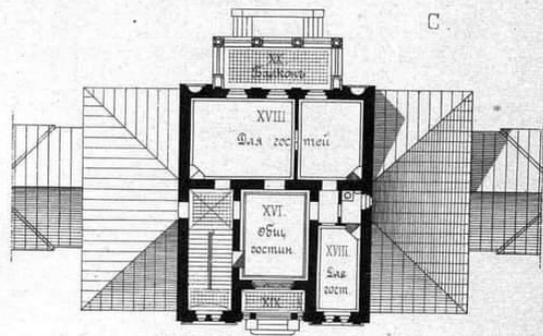
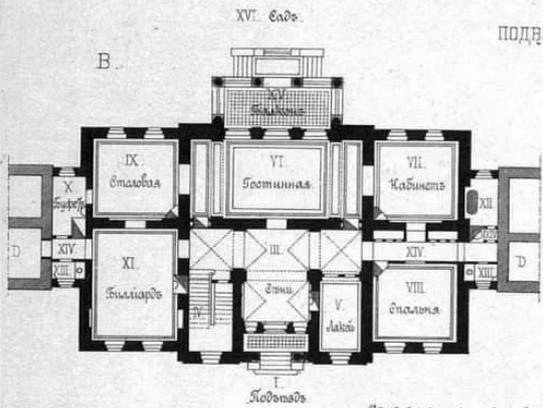
Паровий плуг. Фото з архіву шкільного музею, село Станова.

ЗАГОРОДНЫЙ ДОМЪ
Л. Е. КЕНИГА
ВЪ ИМЬНИИ
ТРОСТЕНЕЦЪ
ХАРЬКОВСК. ГУБ.

VILLA
DE Mr L. KENIG.
À TROSTENETZ.
GOUV. HARKOFF.

А -
ПОДВАЛЬНЫЙ ЭТАЖЪ

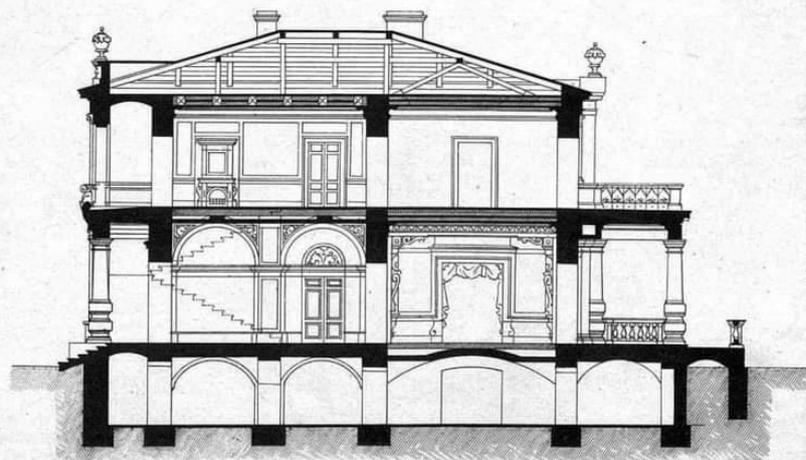

ПОПЕРЕЧНЫЙ РАЗРѢЗЪ. COUPE TRANSVERSALE.

Legende:

- A Souterrain
- B Parterre
- I Cour d'honneur
- II Porche
- III Vestibule
- IV Escalier
- V Democellique
- VI Salon
- VII Cabinet de travail
- VIII Chambre à coucher
- IX Chambre à manger

- X Buffet
- XI Billard
- XII Bain
- XIII Closets
- XIV Passages
- XV Balcon
- XVI Jardin
- C. 1er étage
- XVII Salon
- XVIII Cour hôte
- XIX Terrasse
- XX Balcon
- D. Corps existants

В. А. Шретеръ V. Schröter arch^{te}

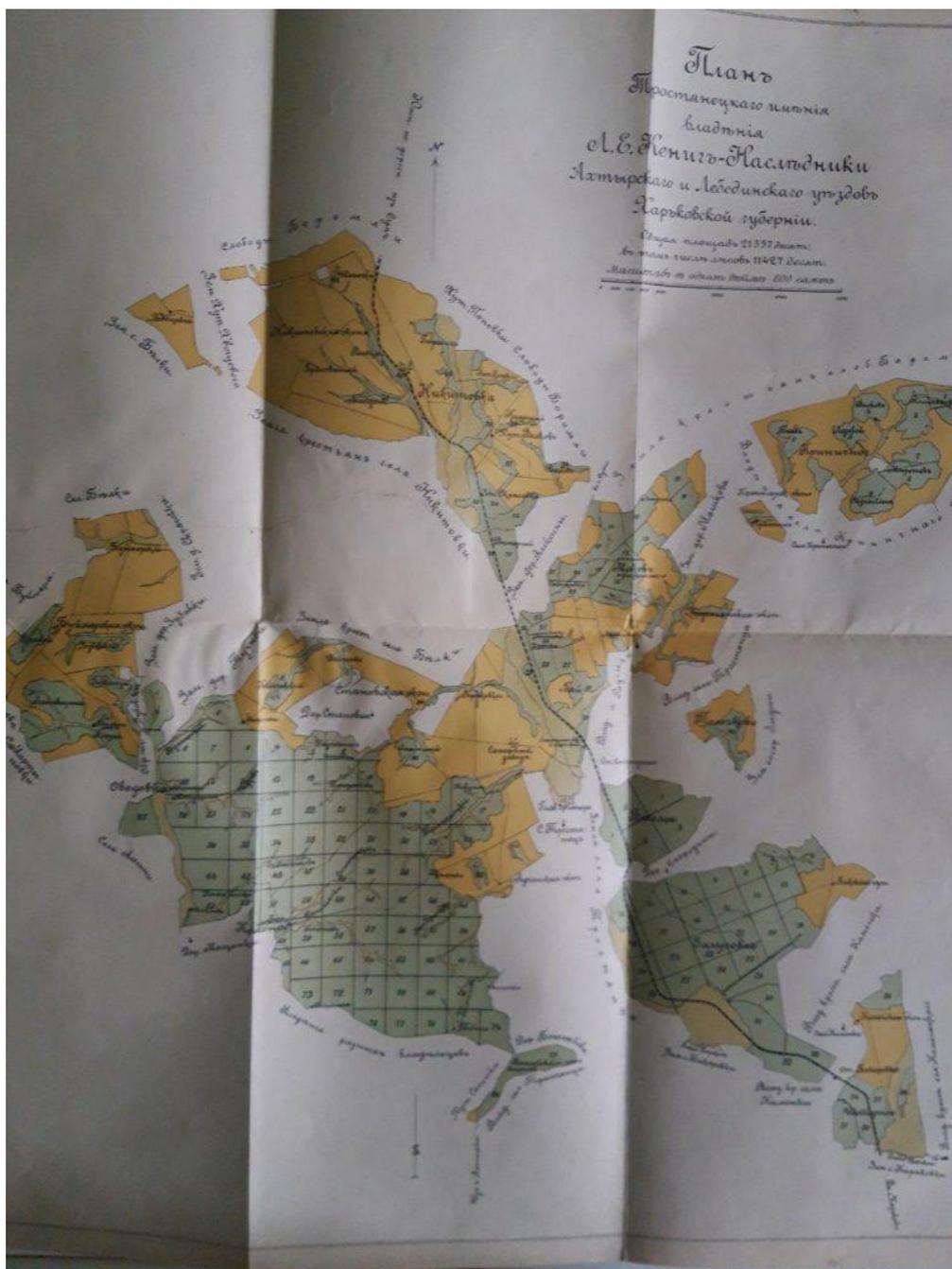
Авторит. Ф. Кремеръ

Архітектурний план садиби Леопольда Кеніга в Тростянці

Паркетна фабрика Леопольда Кеніга. Екземпляри орнаменту

Додаток Т.

Картографічне зображення лісових угідь, що відносилися до Тростянецьких зкмель Кеніга, в книзі М. М. Орлова "Лесное хозяйство в Харьковских имениях Л. Е. Кенигъ – наследники", виданої в 1913 році.

Експонати в музейно-виставковому центрі "Тростянецький".